

De principum valetudine tuenda commentatio / [Bernardino Ramazzini].

Contributors

Ramazzini, Bernardino, 1633-1714.

Publication/Creation

Patavii : G.B. Conzatti, 1710.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/cj26kcp7>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

42902 / C

C. IV. C.

18

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30408970>

DE
PRINCIPUM
VALETUDINE
TUENDA.

PATAVII, M. DCCX.

DE
PRINCIPUM
VALETUDINE
TUE N. D. A.

DE
PRINCIPUM
VALETUDINE
TUENDA

COMMENTATIO

BERNARDINI RAMAZZINI

In Patavino Gymnasio Practicæ Medicinæ
Professoris Primarii

SERENISSIMO MUTINÆ PRINCIPIS

FRANCISCO ESTENSI

DICATA.

PATAVII, M. DCCX.

Ex Typographia Jo: Baptistæ Conzatti.
Superiorum Permissu, ac Privilegio.

Regi Langobardi

Dei

DE
PRINCIPUM
VALETUDINE
TUENDA

COMMENTATIO

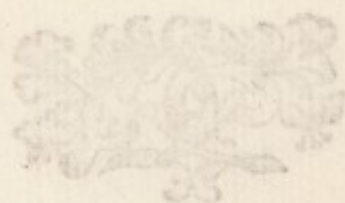
BERNARDINI RAMAZZINI

In Patavino Gymnasio Prædictæ Medicinæ
Prælectionis Primarii

SERENISSIMO AUSTRIÆ PRINCIPIS

FRANCISCO ESTENSI

DICATA.

PATAVIA, MDCCK

Ex Typographia Jo: Baptistæ Conzatti.
Superiorum Tomis, et Tabulis.

PRINCEPS
SERENISSIME.

*Cum duobus ab hinc an-
nis mihi Mutinæ commo-
ranti datum fuerit, ut*

*SERENISSIMÆ CELSITUDINI
TUÆ humillima Obsequia mea co-
ram præstarem, atque ut eodem tempore
generosam Tuam Indolem, qua Glorio-
sissimum,*

*ssimum, tum Pace, tum Bello, Avum
Tuum FRANCISCUM PRIMUM pla-
nè refers, admirari possem, magna me in-
cessit cupido, ut aliquo literario munere
Nomini Tuo primus omnium litarem.
Ægrè quidem tuli, quòd nihil paratum
haberem, neque ob improspèram Valetudi-
nem, quæ lateri meo comes individua hæ-
ret, quidquam tam citò moliri possem,
quod Te dignum censerem. Hæsit tamen
menti meæ Votum istud, nec levi sollici-
tudine torqueri me sensi, quòd argumentum
non suppeteret quale optabam, quod nimi-
rùm non minus novitatis, quàm utilitatis
contineret, & Principibus ad Populorum
regimen natis magis proprium esset, quàm
cæteris. Favit tandem votis meis Fortu-
na, dum enim libros meos, ut fieri solet,
excuterem, occurrit liber Marsilii Ficini
De Studiosorum Sanitate tuenda, tum mihi*

sub

*sub manibus nasci visum est argumentum ,
quod quarebã; hoc est ut tractatum de Principum
Valetudine tuenda conscriberem. Profectò si rectè advertamus , nullius hominum
generis magis lubrica est Valetudo , quàm
Principum , ac eorum præcipuè apud quos
summa est potestas , varias quidem ob causas ,
sed potissimùm ob vitam minùs sobriè
traductam , illis enim inter delicias ,
& opiparas mensas enutritis , non tam facile est ,
uti privatis hominibus , eam vitam sobrietatem ,
ac tenorem servare , qui sanitatem cum longævitae pollicetur . Quot
servi pro piscatu , pro venatu , & peregrinis
aucupis , quàm ingens coquorum turba ,
diu noctuque insudet , ut cibaria
elementa per omnia quesita coquat , atque
inexplicabilibus mixturis condiat , ut mensæ
regali pompa instructæ appareant , nemo non
novit . Quis autem intanta Epularum*

larum varietate, elegantia, ac inter tot languentis appetitus incitamenta, ac præcipuè ubi magnus aliquis Princeps hospitio sit excipiendus, uti persepè in Aula Estensis evenit, quæ omnium hospitalissima est, quis inquam sobrietatis tam severus sit custos, ut sibi temperet, ne de singulis aliquid delibet? Non minùs autem obstructionum nutrícula est, ciborum in modica licet quantitate assumptorum diversitas, quàm Cibi simplicis saturatio, fieri enim nequit, ut edulia diversa non solùm, sed contraria indolis, in unam formam coeant, & ingentes turbas in Sthomaco non excitent. Hinc nihil frequentius, quàm videre Principes, licet antea boni habitus, aut Valetudinarios degere, aut præproperè, ob vitam nimis lautam, & minùs quàm par est exercitatam occumbere; sic peculiare quosdam morbos in Aulis hospitium sibi delegisse intuemur,

tuemur, uti Cholicam, Nephritidem, Podagram præcipuè, cui volupe est auratis subtectis, & in cubilibus, purpura instratis molliter cubare. Habes quidem, **PRINCEPS SERENISSIME**, præ oculis magnum Temperantia, & omnium Virtutum Exemplar, **SERENISSIMUM** scilicet **PARENTEM TUUM**, cuius Vita morum Censura est, ad quem, tanquam ad speculum **TE** componas, ex hoc tamen meo labore aliquot documenta accipere poteris, ut Valetudinem tuam sobriè degendo Tute possis regere. Non ideo tamen suasor tibi sum, ut tam arctis legibus **TE** addicas, uti olim Ludovicus Cornarius Patritius Venetus; neq; enim hac Ætate nondum pubescente, Corporis habitum, quo **TE** Natura instruxit, tam elegantem, ac decorum genio suo fraudare debes nimis parcè vivendo; neque enim

*

TIBI

TIBI grandiori factō, natoque ad publicum bonum, semper liceret capiundi Cibi momenta eligere, satis sit si mediocritatem quandam serves, ac præcipuè illud Comici, Ne quid nimis, ne quid minùs. Sicuti autem tua interest inculcata Valetudine gaudere, quando Non est vivere vita, sed valere, atque omnia mortalitatis nostræ stadia percurrere, ita quoque Subditorum plurimùm interest Principem habere sanum, robustum usque ad ultimum senium, ut successorem provec̃toris ætatis relinquat. Meum hoc igitur, qualecumque munus, quod **CELSITUDINI TUÆ** in Obsequium sistere audeo, ea benignitate, quæ Atestino generi propria, & gentilitia est, excipe, TEque novum Mæcenatem, qualem omnes sperant, exhibe, sic enim meo exemplo in sinum tuum convolabunt Literatorum Opera Tuum Nomen
auspi-

*auspiciantia; agendum ergo, ac eorum
Principum, qui egregium & magnificum
putant Scientiarum, bonarumque Ar-
tium Cultores favore prosequi, Ordinem
Ingredere, & Votis jam nunc asuesce vocari.*

CELSITUDINIS TUÆ SERENISSIMÆ

Patavii Kal. Septemb. 1710.

*Humilissimus, Additissimus, & Observantissimus
Servus & Cultor*

Bernardinus Ramazzini.

** 2*

LE.

LECTORI BENEVOLO

S.

QUam sortem apud Medicos habiturus sit meus hic Liber, ex ipso Bibliopola, cui illum imprimendum tradideram cognovi, is enim cum aliàs propriis sumptibus mea scripta Typis tradere soleret, modò se de hoc Opere meo idem facturum pernegavit, causatus talem esse Libri titulum, ut ad sui emptionem paucos possit alligere, cum Medici libentius Libros de curandis morbis, quàm de tuenda valetudine emere soleant, & perpauci sint, qui ad Aulas Principum se unquam accersiri posse existiment. Quamvis facillè ita eventurum, uti prædixit Bibliopola cognoscerem, volui tamen Librum hunc meum prodire, & publici juris fieri, parum sollicitus si non multos hujus Operis lectores nactus fuero, memor nempe Horatiani illius carminis,

. *Neque te ut miretur turba labores,*

Contentus paucis lectoribus.

Unica ratio scribendi mihi fuit ut prodessem, non ut plausus emerem. Non semel conditionis Principum misertus sum, qui cum ex aliquo gravi morbo decumbunt, magis periclitantur, quàm cœteri homines, dum à Medicorum multitudine, etiam si velint, cavere non possunt. Si quis enim Princeps
graviter

graviter ægrotans , uni tantum Medico fidere se
vellet , Aula tota reclamaret , quin ipsemet Ar-
chiater Principem suum precibus fatigaret , ut quos
haberet Civitas experientia clariores Medicos , &
exteros quoque in subsidium sineret accersiri. Rem
igitur non inutilem , neque Principibus ingratam
facturum me credidi , si in illorum gratiam Tracta-
tum conscriberem , ex quo ea commoda obtinerent ,
quæ pars Medicinæ , Præservatrix dicta , pollicetur ,
ne tam crebrò Curatricis molestias cogantur ex-
periri . Tu interim , qui mea hæc legere non
gravaberis , si quid boni inerit illis frui , &
Vale.

258
N O I
R E F O R M A T O R I

Dello Studio di Padova .

HAvendo veduto per la Fede di Revisione , & Approbatione del *P. Fr. Ambrosio Lisotti Inquisitore di Padova* , nel Libro intitolato : *de Principum Valetudine Tuenda Commentatio*, *Bernardinus Ramazzini in Patavino Gymnasio Practicae Medicinae Professori Primar.* non v'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica , & parimente per Attestato del Segretario Nostro ; niente contro Principi ; & buoni costumi , concedemo Licenza à *Gio: Battista Conzatti Stampator in Padova* , che possi esser stampato , osservando gl'ordini in materia di Stampe , & presentando le solite copie alle Pubbliche Librarie di Venetia , & di Padova .

Dat. 23. Luglio 1716.

(Carlo Ruzini Cav. Proc. Ref.

(

(Alvise Pisani Cav. Ref.

Agostino Gadaldini Segretario.

I

DE
PRINCIPUM VALETUDINE
TUENDA.
COMMENTATIO
CAPUT PRIMUM.

Ad publicam felicitatem plurimum conferre bonam Principis Valetudinem; ideòque peculiari diligentia custodiendam.

I inter ea, quæ in hac humana societate, ad publicum bonum sunt instituta, maximè optabile est bonum Principem habere, non minùs quoque votis expetere licebit eundem bona, & inculcata Valetudine, cum

Vitæ longævitate gaudere; Quemadmodum enim (si tamen interdum licet magnis parva componere) dum Paterfamilias, qui in propria Domo Princeps, & Dominus est, rectè valeat, ut rebus suis vacare possit, rei domesticæ negotium ritè procedit, & cen-

A sus

sus augetur , àst ubi adversa Valetudine pre-
 mitur , œconomica administratio pessum it ,
 ac patrimonium licet amplum fuerit paulatim
 ad tenuitatem redigitur , ita prorsus si bonus
 Princeps secunda fruatur Valetudine , subditi
 in officio perstant , & politicum Regimen im-
 perturbatum servatur , si verò lubrica , &
 inconstans fuerit Principis Valetudo , diù sta-
 re non poterit publica felicitas , perdit enim
 homines novarum rerum cupidi , hinc ansam
 captare solent , publicam quietem seditioni-
 bus , & bellis civilibus evertendi , quale in-
 fortunium olim experta est Gallia , sub Ca-
 rolo IX. , qui ob vitam valetudinariam , cui
 erat addictus , magnis calamitatibus floridissi-
 mum Regnum suum afflictum , & convulsum
 adspicere coactus est . Sic Rheutam Scotorum
 Regem Septimum variis morbis conflictatum ,
 ac semper lecto affixum , cum à Nepote re-
 gnandi cupido periculum aliquod sibi impen-
 dere agnosceret , à Regno se abdicasse , ex
 historiarum monumentis habemus . Non dees-
 sent exempla , quibus ostendi posset , cum
 statu Principis valetudinario , publicam felici-
 tatem constare non posse , cum ætas quælibet
 casus hujusmodi habeat , verum res ipsa lo-
 quitur ,

3

quitur , quando non solum in politicis , sed
physicis rebus idem prorsus evenire faci-
le poterit cognosci . Laboret , uti non raro
fit , corporis nostri pars aliqua princeps uti
cor , aut cerebrum affectu aliquo licet non
gravi , naturalem totius corporis œconomiam
aliqua ex parte lædi necesse est . Si imbecilis
Sthomachus fit , nec ritè ingestos cibos conco-
quat , singulæ partes totius Corporis noxam
perferunt , si verò firmus , & robustus sit
universum Corpus robur , & firmitudinem
suam retinet . Rectè propterea in hanc rem
Q. Serenus antiquus Scriptor , qui de re me-
dica Carminibus eleganter scripsit , de Stho-
maco hos habet versus

Qui Sthomacum Regem totius Corporis esse

Contendunt , vera niti ratione videntur ,

Hujus enim validus firmat tenor omnia membra

At si hoc in nostris corporibus evenire obser-
vamus , non est quòd miremur , si in Civili
corpore idem quoq; aliquando eveniat ; adeò
refert , eum qui cæteris præsit rectè valere ,
quam ob causam Plato in Libro de Republica,
Socratem induxit , ex Æsculapii instituto ve-
tantem , ne qui ex natura sua valetudinarii
essent ad publica negotia administranda acce-

A 2 derent.

derent. Cum itaque satis constet languente Principe, languere quoque Leges, & publicam felicitatem, magna commendatione digna est Ecclesiæ consuetudo, summum rerum omnium Rectorem pro Christianorum Principum incolumitate in sacris solemnibus deprecandi, & publica vota quoque suscipiendi, si eosdem graviter ex aliquo morbo decumbere contingat. Id ipsum quoque agere Ethnici pro more habuere. Sic Magno Pompejo in Campania febre laborante, totam Italiam pro illius salute suis numinibus sacrificia instituisse legimus. Admirationi quoque olim fuit Populi Romani pietas erga Germanicum, quem à Tiberio adoptatum, pro successore habiturum sperabant; cum enim illum Antiochiæ ex gravi morbo periclitari nuntiatum esset, ac propterea tota Civitas in magno luctu, & mœrore versaretur, evulgata fama convaluisse Germanicum, in ejusmodi gaudium effusus est Populus, ut per Urbem conclamaret: *Salva Roma, Salva Patria, Salvus est Germanicus, & in Capitolium cum luminibus, & victimis plebs concurreret, convulsis Templi foribus, ne (ut tradit scriptor) gestientes vota reddere morarentur.* Verùm certo nuncio

cio paulò post accepto mortuum Germanicum , pietas in furorem conversa est , lapidata enim fuere templa , subversæ aræ , lares quibusdam familiares in publicum abiecti . Tanti erat apud ipsos Germanici Vita , & Valetudo , spe concepta publicæ felicitatis , ob egregias animi virtutes , quæ in illo præcellebant , si post Tiberii excessum Imperii habenas aliquando suscepisset .

Cum ergo ad Populorum prosperitatem magnum habeat momentum prospera Principis Valetudo , æquum sanè est , ut magna illius habeatur cura , & studium , munus autem huiusmodi nonnisi Medicæ Artis esse poterit , cui ad benè merendum de humano genere semper intentæ satis esse non debuit Regulas , & præcepta in universum tradidisse pro tuenda Hominum Valetudine . editis juxta ætatum , temporum , & locorum naturam , quam spartam exornavit Galenus libris sex de sanitate tuenda editis , quem postea multi alii scriptores sunt imitati , nisi etiam quarundam Personarum , quæ ad publicum bonum videntur natæ incolumitati studeret prospicere . Sic Marcellus Ficinus Vir celeberrimus elegantissimum libellum , *de Studioforum Sanitate tuenda* conscripsit .

scripsit , cujus exemplo postea Fortunatus Plempius in Lovaniensi Universitate Professor egregius opus elegantissimum edidit *de Toga-
torum Valetudine servanda* . At si Literarum studiosos,

Qui juris nodos legumq; ænigmata solvant,
benè valere optabile est , ac si ob utilitatem,
quam humanæ Reipublicæ præstant digni fue-
re habiti , ut in sui gratiam peculiares Tra-
ctatus à doctissimis Viris conscriberentur , eò
magis Principes legum Custodes , & publicæ
felicitatis Columnen , ab Arte Medica Obse-
quium istud , seu tributum videntur exigere ,
ut pro illorum valetudine , quantum licet
tutanda , particularem curam , & operam im-
pendat.

CAPUT II.

*Qualis debeat esse Medicus , cui verè Archiatri
nomen conveniat , quidve in Principis
Persona desideretur .*

SI Principibus magno decori est , & lau-
di Aulam habere clarioribus Viris , quos
in diverso facultatum genere fama commen-
det , potiùs quàm statuis , & Imaginibus or-
natam ,

natam , & instructam , veluti Jurisconsultis ,
 Philosophis , Mathematicis , Historicis , Poe-
 tis , aliisque Literarum cultoribus , iisdem non
 solum decorum erit , sed necessarium habere
 Medicos , fama , doctrina , & experientia
 celebriores , quorum opera , tum in secunda ,
 tum in adversa valetudine utantur . Habuere
 sanè priscis temporibus Reges , & Imperato-
 res , magni nominis , & auctoritatis Medi-
 cos , uti Alexander Magnus Philippum Acar-
 num , Cæsar Augustus Antonium Musam , &
 sic deinceps alii Cæsares , & Reges , barbaris
 quibusdam seculis exceptis , non habent tamen
 nostrorum temporum Principes , quòd hac in
 re invideant Principum priscæ ætatis Fortu-
 næ , unico enim seculo adeò exculpta est Ars
 Medica , tum in Theoricis , tum Practicis ,
 ut si ipsis Medicinæ Parentibus daretur revivi-
 scere , non parùm admirarentur quomodo Ars
 ista tam longo seculorum fluxu , quasi iners ,
 & otiosa steterit , ac postea tam brevi tem-
 pore summum ferè gloriæ apicem visa fuerit
 attigisse . Quamvis igitur Medicorum præstan-
 tis doctrinæ , & experientiæ suppetat copia ,
 pro determinando tamen Archiatro aliquo ,
 opus est delectu ; oportet enim in eo Medi-
 co ,

co, qui in Aula benè mereri, & dignitatem suam integram servare velit, prærogativas quasdam eminere, quas non tam facilè sit in cæteris reperire.

Ad Archiatri munus itaque ritè obeundum idonei esse non possunt, qui Medicinæ Elementis primoribus labris, ut dici solet, delibatis, Laurea donati, in Pagos, & Oppida concedunt, ibique ad aliquot annos, alienis periculis praxim aliquam medendi addiscant, mox in aliqua populosa Urbe clinicam exerceant, donec apud doctos, & indoctos boni practici nomen sibi comparent. Hujusce enim ordinis Medici in Theoricis semper hospites esse consueverunt, novarum rerum quæ in Medica facultate jugiter eveniunt prorsus ignari, nec alios Scriptores versant, quàm qui de re pharmaceutica tractant, ut magnam remediorum supellectilem promptam, & in numero, ut dici solet, habeant. Medicum verò, qui Principum Valetudini præesse debet, necesse est, ut in loco Studiis apto, hoc est in aliqua celebri Universitate, cursus suos tum in Philosophia, tum in Medicina ex assè absolverit, ac antequam medicæ praxi se devoveat, in Museo docti, & eruditi alicujus Medi-

Medici , Scriptores tum veteres , tum novos
 evolvat , ac norit quos Auctores legere de-
 beat , quos omittere , ne Tempus inutiliter
 conterat , atque hoc pacto sese instruat , ut
 solent Juvenes Doctores in Jure creati , qui in
 Jurisconsultorum Bibliothecis versandis libris
 operam impendunt , antequam ad Forum pro
 agendis causis accedant . Ad erudiendum Me-
 dicum , ut dignus sit , qui sive in publicis Ly-
 ceis professorium munus exerceat , sive in Au-
 lis Principum Archiatri dignitatem ritè susti-
 neat , non parùm confert in juvenili ætate pe-
 regrinatio , non tam curiositate quadam va-
 rias Provincias , & Regna invisendi , atque
 hominum mores observandi , quàm ut peregrin-
 nando , doctiores , & celebriores Medicos cu-
 juscumque loci conveniat , & alloquatur , ut
 ab iis varium medendi modum , & quæ usita-
 tiora in morbis apud ipsos sunt remedia acci-
 piat , sicque variis mercibus onustus Patriam
 repetat . Mirùm est , quantum prudentiæ ,
 quæ in Medico primùm expetitur , ac in eo
 præsertim qui Archiatri dignitate sit decora-
 tus , sibi comparare possit , is , qui pere-
 grinationem hujusmodi suscipiat ; sic Ulysses ,
Qui mores hominum multorum vidit & Urbes ,

prudentis titulum sibi adscivisse dicitur. Mos
 hujusmodi nunquam satis laudandus, Germanis
 valdè familiaris est, qui postquam ab Acade-
 miis dimissi fuerint, prius quàm Medicæ Praxi
 ferio se dedant, varias peregrinationes, ac
 præsertim per Italiam nostram capeffunt; ut
 quos in re medica, vel fama, vel scripta
 commendent, invisant, ex quibus documen-
 ta aliqua, quæ Artis sint decerpant. Extat
 in hanc rem elegantissimus Libellus Thomæ
 Bartholini, quem ad Gasparum Filium, dum
 Italiam peragraret, de Medica peregrinatione
 conscripsit, in quo illum admonet, quomodo
 gerere se debeat, quæ Lycea, quas Urbes
 adire, quos Medicos salutare aliosque etiam
 in omni Scientiarum genere eruditos Viros ex-
 tra Medicam facultatem, quos inter, celeberrimum
 D. Antonium Maliabequium Hetruriæ
 Decus recenset. Qui ergo talia fundamenta
 jecerit, ac postea medicæ praxi in Urbe ali-
 qua populosa, ubi periti extent Medici, pra-
 cticæ medicinali ad aliquot annos sedulam im-
 pendat operam, supra vulgarium Medicorum
 sortem assurget, ut aliquando ad Principis
 Aulam possit accersiri. Singularis itaque do-
 ctrina requiritur in Medico, qui verè aptus sit ad
 regen-

regendam Principis sui bonam valetudinem , non minor enim virtus est , sanitatem ab iis , quæ clanculum , vel aperte , è statu suo , illam evertere possunt , fartam tectam tueri , quàm eandem amissam restaurare , sicuti non minor militaris Disciplinæ peritia in eo exigitur , qui prudentia , ac attentione , arcem ab hostilibus insidiis norit servare , quàm in eo , qui ab hostibus captam valeat redimere . Si verò præter recensitas dotes , alia accedant ornamenta , ut in Geometricis , Astronomicis , & Physica experimentalibus , lucro apponendum , nam si non meliorem Medicum , doctiorem tamen , & Principi gratiorem facient . Summatim quanti momenti sit , Principis valetudinem Medico magni nominis , & experientia claro demandatam esse , Leges ipsæ satis ostendunt , nam in Codice lib. 9. tit. de profess. & med. cap. 11. cavebatur ne quis in Archiatrum eligeretur , nisi communi meliorum judicio fuisset comprobatus , optimo sanè consilio , ne vulgares Medici per ambitum , & malis Artibus , Archiatri locum occuparent .

In Medico Fortunæ favorem desiderari volunt nonnulli , eoque magis in iis , qui Principibus suis operam præstare debeant , quam

vulgi opinionem fovent populares quidam Medici, qui doctioribus, & magis eruditis notam hanc appingunt, ac ut pro more habet pessimum laudantium genus, peritiam commendant, & extollunt, sed quæ Fortunam comitem non habeat, qua in re ignorantiam suam, & malignitatem produnt, satis enim fortunatus est, qui prudens est, & ex Artis præceptis operatur. Cæcam hanc vulgi persuasione-
nem rident Viri omnes docti, ac præsertim Vir doctissimus Joannes Crato trium Imperatorum Medicus, qui in Epistola sua nuncupatoria hæc habet verba. *Fateamur*, inquit ille, *cum Hippocrate rem se habere, ut hi soli fortunatè facere videantur, qui sciunt, & contra infortunatè qui ignorant. Fortuna enim uti, est rectè facere, hoc verò qui sciunt faciunt. Non uti Fortuna, neque assequi hoc quod velis, est id facere, minimeque rectè quod facis. Inscius verò atque indoctus quomodo quæso fortunatè aliquid ad finem perducet? Qui igitur curationes suas fortunatas esse cupiunt, ii Artem sequantur necesse est, & successus à Deo petant. Hæc Crato: Si quis tamen in hoc negotio, quod ægrum, & Medicum intercedit, Fortunæ locum aliquem concedendum velit, illum potius penes ægrum, quam*

quàm Medicum reperiri crediderim , æger enim vere fortunatus est , qui peritum Artificem inciderit , non secus quàm qui mari committere se velit , peritum Nautam nactus fuerit ; mirum est enim quomodo qui navigaturus est , fatagat peritum Nautam , quàm Fortunatum reperire , qui autem æger decumbat credere se velit Medico , quem vulgus fortunatum potiùs , quàm peritum deprædicet .

Atque hæc quidem sunt , quæ in Medico desiderantur , ad Principum Valetudinem regendam apto , quædam tamen sunt etiam , quæ in Principis persona desiderabilia sunt , si ab eo , quem in suum Archiatrum accivit , & cujus fidei , ac prudentiæ se concredidit , velit assequi quod maximè optandum est , sanitatis scilicet tutelam . Necesse itaque est ut Princeps facilem se præstet , & aures patienter commodet monitis , quæ subinde pro re nata suggerit Medicus . Labet hìc ex formula satis proluxa qua Gothorum Reges , ut ex Cassiodoro *Varia. Lib. 6.* postquam in Italia rerum potiti barbariem exuere cœperunt , Archiatros suos creare consueverunt , pauca verba referre . *Indulge te Palatio nostro, habeto fiduciam ingrediendi , quæ magnis solent prætiis comparari,*

*parari, nam licet alii subiecto jure serviant, ture-
rum domino studio præstanti observa; fas tibi nos fa-
tigare jejuniis, contra nostrum sentire desiderium, &
in locum beneficii dictare, quod nos ad gaudia salutis
excruciet, talem tibi denique licentiam nostri esse co-
gnoscis, qualem nos habere non probamur in cæ-
teros. En quantum Auctoritatis olim Reges
Medicis suis largiebantur, Sanitatis suæ solli-
citi; hinc discant nostrorum temporum Prin-
cipes, quales gerere se debeant cum Medicis,
quos non ut mancipia considerare debent, sed,
ut ita dicam, tanquam familiares, seponant
enim oportet aliquid de sua gravitate, si
quotidianis ferè colloquiis cum iis agere de-
beant in secunda valetudine, ne postea co-
gantur in adversa duris illorum præceptis in-
tempestivè obsequi. Si enim Medicus ad Prin-
cipem non facilem habeat accessum, ac in il-
lo comitatem aliquam non reperiat, nec ausit
hiscere; nisi cum ab illo de re aliqua fuerit
quæsitus, quamvis quædam observet, de
quibus illum admonere debeat, nihil audebit
proferre, ac illa in sinu suo tacitus recondet.
Mirum est autem, quantum animi, ad id
quod Artis est ritè peragendum suscipiat, &
notas quascumque tum bonas, tum malas
obser-*

observandas , si norit sibi licere apertè loqui ,
 & monita sua uti salubria benignè excipi ,
 non solùm in adversa , sed firmiori valetudi-
 ne . Non vulgari tamen prudentia illi opus
 est , ac præcipuè cavere debet , ne dum à
 Principe , in æstimatione haberi se videt , ac
 magna liberalitate tractari , eò deveniat , ut
 illi se credat necessarium , qualem Philippus
 de Comines refert fuisse Jacobum de Gotties
 Ludovici XI. Galliarum Regis Archiatrum ,
 qui suo Regi , quem mortis pavidissimum es-
 se noverat , non solùm se necessarium credi-
 dit , sed apertè illi protestabatur , quòd si
 unquam ab Aula fuisset dimissus , de illius sa-
 lute actum esse , ideò ut Scriptor tradit , ver-
 bis asperrimis Regem suum solitum increpare
 non secus , ac Servum suum , & quò ma-
 jorem liberalitatem experiretur , dum quolibet
 mense decem millibus aureorum donaretur , eò
 fuisse duriores , & Tyrannidem quandam in
 Dominum exercuisse , illi enim persuaserat ,
 ut sine opera sua , nec octiduum quidem pos-
 set vivere . *Liberalitas Servum fidelem facit* ,
 ait Comicus , aliquando tamen etiam petulan-
 tem reddit , & sortis suæ nunquam contentum .
 Elegans fanè est illud dictum , quo Antigo-
 nus

nus Rex , ut ex Plutarco in Apophtegmatibus legitur , Medici sui avaritiam fugillavit ; cum enim in prælio vulnus Rex suscepisset , fracta clavicula , ac Medicus dum vulneri mederetur , quotidie munus exposceret , ac à Regia liberalitate referret , tandem Rex ad illum conversus , pete ait , *quod vis , dum clavim habes* . Multum equidem hujusce generis Medici , de sua auctoritate , & existimatione sibi detrahunt , nimis crebrò à Principe suo , munera , & beneficia exposcendo , præter enim , quòd naturam suam divitiis inhiantem produnt , fortunæ suæ non rarò damno sunt , nam plura forsan acciperent , si Regiam liberalitatem non frustrarentur , aptè quidem in hanc rem Horatius

Coram Rege suo de paupertate tacentes

Plus poscente ferent , distat sumas ne pudenter ,

An rapias

Medicus itaque ad merendum in Aula , tanquam in Castris destinatus , sciat oportet , duplex sibi munus incumbere , unum , quòd Principi suo , quotiescumque ex aliquo morbo decumbat , sedulam præstet operam , ut illum promptis remediis sanitati restituat , alterum , quòd dum Princeps bona fruitur valetudine ,

tudine , illius custodiæ maximè invigilet , quòd in cœteris Medicis non ità usuvenit , qui ubi ægris curandis operam suam locarint , ac illos è morbo exemerint , paucis quibusdam documentis relictis pro redintegranda valetudine , fostro accepto abeant , qui verò Archiatri ministerio est auctoratus , & quotidie ad Principem salutandum , & solita obsequia præstanda pergere tenetur , attentè observare debet qualis sit in Principe valetudinis status licet integræ , quod ex aspectu , voce , & hilaritate conjiciet , ac unam diem cum alia conferre , quandoquidem sanitas multam habet latitudinem , ac ut ajunt Philosophi , suscipit magis , & minus , ut observare possit , num in eodem statu perstet , num crescat , an decrescat , sicuti enim creditur culpa vacare Medicus , si prædixerit qualis sit futurus morbi eventus , bonus , vel malus , ità non solum culpa vacabit , sed laudem promerebitur , si prævideat , ac præmoneat , valetudinem in lubrico esse , & ad statum morbosum sensim vergere . Quoniam autem hic tantum agitur de Principum sanitate tuenda , Archiatri præcipuum munus erit, Corporis ha-
bitum

bitum in Principe suo diligenter observare , num firmus sit , num ex natura sua , & à primordiis robustus , an imbecillis sit , qualis ejusdem structura , num densa , an rara , quale illius temperamentum , quantum accedat , vel recedat à medio illo , ac optimo , quod tanquam Policleti regulam fingunt Medici , quæ sit ad actiones promptitudo , quibus animi motibus sit magis obnoxius . Non exigui quoque momenti erit perspectum habere , num à Parentibus sanis , ac robustis ortum duxerit , & num Avi , & Atavi gentilitiis quibusdam morbis laborarint , quales morbi ad integra secula interdum delitescunt , ac postea veluti per traducem in Nepotibus post longum tempus regerminant ,

Multa Pater, Materq; valent infundere natis

Transit & in seri furæ nepotis avus .

Omnia hæc itaque attentè animadvertere expedit , curanti enim Medico lucem non exiguanı fœnerabunt ad sanitatem in statu naturali servandam , & ea prævidenda , & antevertenda , quæ eandem labefactare , sive è statu naturali possint evertere . Plurimùm autem interest Medici totis viribus incumbere ,
ad

ad Principis sui sospitatem custodiendam, nisi experiri velit, quantum curarum, & sollicitudinis sibi sit subeundum, si contingat eundem habere in lecto decumbentem, vel ex aliquo acuto morbo periclitantem, si ve ex chronica ægitudine, uti inter torturas podagricæ, seu nephriticæ passionis, gementem & ejulantem, ut Medico necesse sit assiduas querimonias, de Artis medicæ inanitate, ac interdum etiam non bona verba audire.

Principis itaque si illi cordi est sanitas, qua cuique homini nihil est prætiosius, erit ut monitori suo identidem auscultet, ac illi non minus in Præservatrice, quàm in Curatrice fidem adhibere velit. Si enim bona valetudo miserrimo cuique adeò cara est, uti videmus, quanto carior debet esse Principi, cui supra tot Populos posito, ac inter bonorum omnium affluentiam degenti, venerationem, & obsequia, tanquam Numini omnes præstant, ut illi præter sanitatem nil aliud sit optandum. Nulli certè mortalium, quàm bono Principi quadrat, id quod Pindarus in Olympiis sanitatem laudans cecinit, eum scilicet, qui sanus, extremum senium pertingat fama illustris,

& divitiis affluens , nequaquam sollicitum esse debere , ut sit Deus ,

ὡς ἡμεῖς παρ' αὐτῶν ὑγι-
 εντα δ' εἴ τις ὀλβον
 ἄρδῃ , ἐξαρκέων κλεάτεσι , &
 εὐλογίαν προστιθεῖς , μὴ μετεύ-
 σῃ θεὸς ᾄδει .

Græcos versus hic lubet apponere , quos Aloysius Adimarus Poeta Florentinus percelebris eleganter Tusca Poesi sic expressit ,

*Che quel che sano i giorni estremi vede
 E con ricchezze onestamente riede
 Cinto di fama à saettar l' oblio
 Non brami più , ne cerchi esser un Dio .*

CAPUT III.

*Aeris Naturam , & supra Viventium corpora po-
 testatem , nulli ætati magis innotuisse , quàm
 nostræ , rectum propterea illius regi-
 men pro Sanitatis tutela insti-
 tuendum .*

EA est hominis conditio , ut postquam ab aquis uteri emerferit , novem mensium spatio enhydrobius , ac semel tantum Aerem in quo degimus hauserit , illius usu postea to-

to vitæ tempore carere non possit , tantæ scilicet est necessitatis , inspirationis , & expirationis reciprocatio , ut sine alimento ad aliquot Dies vita protrahi possit , sine aere verò nonnisi ad pauca momenta vita subsistat. De aeris natura , & admirandis illius proprietatibus , pauca habemus à veteribus Philosophis , longè plura , & oculata fide certiora à rerum naturalium scrutatoribus habet hæc ætas nostra . Quàm contractilis , & distractilis sit aer , palam facit Machina Boyliana , ubi aer tanquam in carcere conclusus , per quandam veluti torturam cogitur fateri qualis revera ille sit , quod idem pariter demonstrat Sclopus Pneumaticus , in quo aer compressus , magna vi , & magno cum strepitu erumpit , ut Pyrii pulveris vim exæquet. Ad explorandas aeris proprietates varias , & alterationes , reperta sunt multa instrumenta , uti Thermometri , Barometri , Hygrometri , Anemometri , ac postremò à clarissimo Viro Christiano Wolfio edita est Aerometria , opus sanè elegantissimum , in quo ea , quæ de aere desiderari possunt uberrimè continentur . Ut autem ad propositum meum accedam , quid ad Corporum sanitatem aer conferat videamus , aeris , qui
 nos

nos circumambit præcipuus usus à Medicis creditus est ; ut per inspirationem æstuantem in præcordiis sanguinem temperaret, qua opinione valere iussa, pro certò habetur, aerem particulis nitrosis saturatum, pulmonum ministerio follium adinstar, vestalem ignem in Sanguinis massa hospitantem acuire potius, quàm sufflaminare. Fermentationis quoque, in nostris corporibus, & in omnibus fluidis substantiis, aerem principium, & auctorem esse, experimentis comprobari potest ; si tempore vindemiæ mustum ab uva recens expressum in phiala vitrea conditum, ac Orificio spumante concluso, ne quidquam aeris subire possit, post plures menses idem mustum cum eodem sapore reperitur ; mirum itaque non est si supra nostra corpora tantum potestatis habeat aer nobis incumbens, dum per os viscerum penetralia subit, & sanguini remisceatur, ac dum exterius per cutis poros in venas irrepit. Rectè propterea Hippocrates in Libro de flatibus, *aerem eorum, quæ corporibus nostris accidunt auctorem & dominum appellavit*. Profectò si alterationes, quas in humanis corporibus aer valet efficere, conferamus cum iis quas alimenta, & aliæ res non naturales possunt

sunt inferre , longè plures , & fortiores sunt
 eæ , quæ ab aere nobis proveniunt , quàm
 quæ à cœteris rebus ; aer enim intus , & in-
 cute continuò nos afficit.

Cum modò frigoribus premimur modò solvimur æstu.

Aere non certo, corpora languor habet.

Cautum itaque hac in re esse oportet Ar-
 chiatrum cui Principis sui valetudo demanda-
 ta est , idcirco diligenter debet advertere
 Domini sui temperamentum qualecumque sit ,
 cum sanitas in qualibet temperatura , nisi à
 mediocritate enormiter excedat , possit subsi-
 stere , ut illius aeris in quo Princeps ut pluri-
 mùm degit temperamento accomodetur , ac
 illud foveat. Laudatur equidem ab omnibus
 aer sincerior , utpote qui aptus sit ad sangui-
 nis fermentationem , & circulum promoven-
 dum , ac spiritus vegetiores generandos . Ali-
 quandò tamen evenit , ut quidam ratione sui
 temperamenti feliciùs degant in are crassio-
 ri , quàm tenuiori , ideòque interdum necesse
 sit valetudinarios , è locis ubi aer est salubris ,
 & nitidus , ad loca ubi aer est nebulosus , &
 crassus transmigrare , *pessimum enim est Cælum ,*
quod agrum facit , ut ait Celsus , & optimum
 dici potest , quod sanum redit. Sicuti enim
 natu-

naturarum alia quidem ad hyemem , alia verò ad æstatem benè malève se habent , ita pariter de naturis hominum licet dicere , quòd alia ad aerem crassum , alia ad tenuem benè malève se habeant. Solent propterea Principes variis in locis habere Palatia in Oppidis suæ ditio- nis , modò in campestri loco , modò in sublimi ad quæ se conferant juxta varia , ac diversa anni tempora , & prout expediat sanitatem ad meliorem statum redigere. Quare Romani Pontifices duo in Urbe habent magna Palatia , Quirinale , & Vaticanum , quæ pro situs diversitate , diversam habent aeris , temperiem , sic in Vaticano pro more habent hyemare , in Quirinali Æstatem traducere. Observare mihi contigit , quòd ut plurimum præsertim in Italia nostra Principum Palatia posita sint in locis Civitatis minùs salubribus , longè à Foro , & populi frequentia , quòd factum crediderim , quia , qui primi illa posuere , ad voluptatem potiùs , & commoditatem , propter situs , & hortorum amplitudinem , quàm ad salubritatem animum intenderint. Prope Urbium pomæria , & fossas , in quas omnes sordes confluunt , aerem nebulosum esse satis constat , ideòque morbis magis obnoxios

xios esse cives inibi habitantes , prohibita insensibili transpiratione , quæ à nulla re magis læditur , quàm ab aere impuris halitibus saturato , uti in sua Statica Sanctorius demonstrat , aer enim circumambiens , cutis , & glandularum poros obstruit , per inspirationem verò , sanguinis , & viscerum Crasim labefactat . Observatione dignus est locus Hippocratis in primo Epidemiorum in historia Philisci . *Philiscus* , ait ille , *habitabat prope murum , & decubuit , prima die febris acuta &c.* In hunc locum egregiè Mercurialis in hujusce Historiæ interpretatione citat , Hippocratem non fortuitò apposuisse locum ubi æger decumbebat , ut Medici attentiores sint ad curandos eos , qui in hujusmodi locis habitent , tanquam ex malignioribus febribus corripiti soliti . Hoc idem repetit Hippocrates in historia octava Erasini . *Erasinum* , qui *habitabat ad Bootæ torrentem , febris magna corripuit post cœnam &c.* Annis ab hinc quinque , mihi Mutinæ per Æstatem , & Autumnum commoranti observare contigit Constitutionem Epidemicam malignarum febrium de genere tertianarum intermittentium , quæ multos , qui circa murorum ambitum domos habebant sustulerunt , nullo ferè ex iis , qui

in partibus Civitatis interioribus domicilia haberent hujusmodi febribus laborante. Magni momenti igitur est degere in aere puriori, & à nebulis remoto, ut sanitas felicior habeatur, in aere enim puro, & minùs de terrena fæce participante, insensibilis transpiratus, ad sanitatem adeò necessarius facilior est, quàm in aere crassiori, & nebuloso, qui adiapneustiam comitem habet, ubi purus, & serenus liberiores facit perspiratum, & promptiora ad omnes functiones corpora. Solent Principes non procul à suis Palatiis habere Hippodromos, & Equilia ædium ad instar magnificè constructa, in quibus longo ordine centenos Equos generosæ indolis benè cultos, & pexos videre est, tali pompa & luxu, ut hinc metiri liceat qualis sit Principis magnificentia, quale fuit olim Regis Latini stabulum, quod descripsit Virgilius, ubi Equi

Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis;
ex equino itaque stercore, ac stramentis, solent stabularii montes fimi ingentes acervare non procul à stabulis, qui inibi ad menses relictæ ubi putrescere incipiunt, cum postea extra Urbem exportantur, talem mephitim expirant, ut Aulam non solùm, sed viciniam totam

ram inficiant ; consultiùs itaque esset , quotidie purgamenta hujusmodi aliò deferre , quàm sinere , ut identidem camarina illa commota inquinetur aer , & memorata incommoda subsequantur .

Paradoxum alicui hoc videbitur , si ad Judicium Barometri recurramus , quòd serenus aer flante Borea magis premat , quàm pluviosus , & australis , qua in re halucinatus est Borrellus , in Libro de motibus naturalibus à gravitate pendentibus , qui vi ratiocinii potius , quàm experientiæ credidit aere pluvioso altiùs attolli Mercurium in fistula , deprimi verò restituta serenitate , quale Problema multorum exercuit Ingenia , ut hujus phænomeni vera habeatur ratio , qua de re mihi cum D. Schelhamero Professore Kiloniensi fuit controversia ; pro cujus Problematis solutione Epistolam hoc anno edidi ad Celeberrimum Virum D. Lucam Scæchium , A. N. C. Præsidem conscriptam ; aerem itaque nebulosum , & australem , perspiratum diminuere crediderim , non tam quòd cutis porros infarciat , quàm quòd atmosphæra , utpote levior minùs premat , tum intus , tum in cute , sicque laxentur fibræ corporis , ubi sereno aere , & spi-

rante Borea, atmosphæra magis premit; & in officio continet fibras, quæ suo nixu promouent sanguinis circuitum, qui ad facilem transpiratum magnum habet momentum suo appulsu; sic ratio reddi potest, cur *Austri caput grauent, surditatem, ac languorem inducant, caliginem visui offundant*, ut ex Hippocrate, quia minor est atmosphæræ pressio, & consequenter fibrarum laxitas, segnior sanguinis per sua Vasa fluxus, ac difficilior perspiratus, quæ mala tolluntur, si grauior fiat atmosphæra, subsequente aeris serenitate. Quantæ sit necessitatis non solum ad valetudinem tuendam, sed & vitam sustentandam iusta, & moderata aeris pressio, satis demonstrat Machina pneumatica, in qua extracto aere animalia moriuntur, & liquida quæque in tumorem attolluntur. Hanc ob causam in editissimis montibus, ubi minor est aeris pressio, propter breviorē aeris columnam incumbentem, difficilior est respiratio inflatis pulmonum vesiculis.

Rectè fanè illud to thion Hippocratis adeò celebre, ad aerem referendum quidam Interpretes volunt, divini enim aliquid, & nobis ignoti illi inest, ut quamvis circa illius naturam

ram expendendam tot Philosophi laborarint ,
 adhuc tamen superfit quod illorum ingenia ex-
 erceat . Cautum itaque in hac re , & ob-
 servatorem esse oportet Medicum , cui Prin-
 cipis valetudinis tuendæ cura incumbit , ut
 quantum licet aeris naturam , in quo ille , ut
 plurimum degit exploratam habeat , eamque
 temperamento accommodet , & qualis corporis
 fit structura , densa , vel rara , ut conveniens
 sit transpiratus , diligenter observet , cujus
 utilitatem primus omnium annotavit Hippocra-
 tes in Libro de Alimento hisce verbis . *Qui*
probè perspirant , debiliores , & saniores sunt ,
& à morbis facilè reconvalescunt . Qui malè
perspirant , priusquàm egrotent fortiores sunt , ubi
autem egrotarint difficiliùs à morbis reconvalescunt.
 Observatione profectò digna sunt Hippocratis
 verba , cum ait , eos , qui bono perspiratu
 gaudent saniores esse , sed debiliores , & ra-
 tio est , quia in facili transpiratu è glandulis per-
 ductus excretorios in cutem hiantes , non solum
 superfluitates tertiæ coctionis , sed etiam par-
 ticulæ alimentares unà exalant , & idcirco de-
 biliores sunt , quàm qui minùs probè perspi-
 rant , & à morbis faciliùs convalescunt ; ubi
 altera ex parte quibus densior est cutis , robu-
 stiores

stiores sunt vires , *sed* sanitas magis periclitatur . Athletæ propterea virium robori consultum magis , quàm sanitati volentes , ut in Palæstra virium suarum magnum specimen præberent , in balneis à calidario , in frigidarium exiliebant , in hunc finem , ut sanguis , & spiritus à balneo tepido ad cutim , & lacertos evocati , vi frigida inibi sisterentur , & oculis poris validior esset fibrarum , & musculorum virtus . Cum ergo præstet Principem saniores esse , licet debiliorem , quàm robustiorem , & morbis minùs obnoxium , cum illi sufficiant vires ad naturales actiones obeundas , nihilque sit quod promptiùs perspiratum temporis momento offendat , quàm aeris frigus intempestivum , præsertim si à calido loco ad frigidum fiat transitus , attentum propterea oportet esse Medicum , in mutatione temporum , quæ potissimum pariunt morbos , ut Principem suum præmoneat , ne tam facilè frigido aeri , & pluvioso se committat , ne subita fiat pororum cutis constipatio , qua nihil promptiùs est ad sanitatem evertendam , cum itaque venatum procedunt Principes per Autumnum & Hyemem , monendi sunt , ut in placido aeris statu id agant , nec flante Borea ,

Borea , aut ingruentibus pluviis ; ab Austris quoque cavendum , qui , & ipsi perspiratum lædunt , laxitatem , ut diximus , fibrarum inducendo . Ut autem hac in re Medici Principes habeant præceptis suis magis obsecundantes , optimum erit iis suadere , ut in suo Cimeliarco habeant Barometros , Hygrometros , Anemometros , aliaque hujusmodi instrumenta , ut oculari fide agnoscant , quid faciant in Atmosphæra subitæ temporum mutationes , quomodo ex improvviso in Torricelliana fistula Mercurius decidat , & pluvias præmoneat , qua ratione ad boreales flatus , ejusdem Mercurii exaltatio proximam serenitatem denuntiet . Longè quidem sensibilior esset atmosphære pressio , ac illius mutatio , si experimentum fieret in Barometro non ex Mercurio , sed ex aqua , qualem se habuisse refert Clarissimus Boyle . Hyemali tempore suadendi , ut à matutino frigore maximè caveant , sed in suis cubilibus placidè cubent , quòd ab iis obtinere non admodum arduum erit , æstate verò invitandi essent , ut ad Solis ortum exurgerent ad auram leniorem captandam , & sanguinis æstum sufflaminandum , quòd non ita faciliè impetrari solet , dum ut plurimum
Prin-

Principes lychnobii esse consueverunt , noctu operosam vitam agentes , interdiu verò somno indulgentes .

Plurimum igitur refert ad valetudinem custodiendam aeris regimen , nam sicuti aer ignis anima dicitur , cum ignis sine aere vivere non possit , ita aer si purus est , ac sincerus , & nitrosis particulis faturatus , vitalis caloris , qui in sanguine hospitatur , vita , & anima est , impurus autem , & inquinatus ejusdem mors , & extinctio .

Non pauci quoque momenti erit ad tutandam Principis valetudinem , observare , cum incipiunt populariter vagari quidam morbi , num affectus hujusmodi ab aliquo aeris vitio ortum ducant , an ab alimentis corruptis , uti frugibus , vinis , nam in primo casu , Medici erit Principem hortari ut ad salubriorem locum se transferat , in altero verò aer suspectus esse non debet . Observatione quoque dignum est , quòd si constitutio aliqua variolosa inter pueros caput efferat , morbosum aliquod in aere suspicari liceat , ut plurimum enim post variolas morbi epidemici , uti febres malignæ , dissenteriae solent succedere , ut mihi pluries observare contigit . Hæc itaque

que generalia sunt præcepta , quæ hac in re excogitare mihi datum est , habita ratione tamen ad ætatem , temperamentum , anni tempus , regionem , consuetudinem , quæ in omni subjecto sunt considerata ; cæterum consulenda erit experientia , & aer qualiscumque sit præferendus , si salutaris fuerit compertus ; nam ut superius dictum , *pessimum est Cælum quod ægrum fecit* . D. Petrus Damianus Ravenas Ecclesiasticus scriptor , ut ipsemet refert cum Romæ degeret apud Romanum Pontificem Nicolaum Secundum , Sed ferè semper valetudinarius , & febriculosus , Pontificem præcari cœpit , ut sibi permetteret Ravennam adire , at ille , cui percarum erat habere præsentem Virum , Sanctitate non minùs , quàm Doctrina percelebrem , supplicantis præcibus cum nollet annuere , affirmans romano Cœlo longè insalubriorem esse Ravennæ aerem , ubi etiam aquarum salubrium penuria laboraretur , D. Petrus Dimissione desperata , de Romana Urbe febribus obnoxia lusit his versibus .

*Roma vorax hominũ , domat ardua colla virorũ ,
Roma ferax febrium , necis est uberrima frugum ,
Romanæ febres stabili sunt jure fideles ,
Quem semel invadunt , vix à vivente recedunt .*

E

CA.

CAPUT IV.

Non benè inter se convenire Principum mensas, & bonam valetudinem; victu parco & simplici faciliè obtineri sanitatem cum longævitate; quid sit cibi attritio in stomacho apud Galenum exponitur; neminem in seipso etiamsi caveat determinare posse justam cibi mensuram.

INter sanitatis studia non immeritò Hippocrates primum locum tenere voluit monitum illud, *non satiari cibus*, nulla facta mentione de cibi parcitate; nam si hæc duo extrema conferantur, sæpissimè in ciborum satietate peccatur, perrarò in parcitate, imò si sanitas, utpote perfectio & virtus corporis, mediocritatem, & veluti quoddam æquilibrium tenere debet, vergit tamen potius, & inclinat ad parcitatem. Quales sint quotidianæ Principum mensæ, quibus tam ingens fervorum turba militat, non est, quòd describam, non enim in abdito sunt, sed facile patent eas prospicere volenti, ut etiam so-
lùm

lùm sufficeret eos spectare , qui longo ordine varii generis dapes ad mensas Principum deferunt, & referunt. Hygæam, & Panaceam, binas sorores , Æsculapii filias, finxere Veteres , primam quæ custodiendæ sanitati , alteram quæ revocandæ præesset. Profectò si ad observandas Principum mensas , Hygea accederet , facilè crederem ad hujusmodi spectaculum , & tam grandes apparatus , quàm citissimè abituram , & Panaceæ sorori renuntiaturam , non esse sibi cum regalibus mensis rem ullam, sed illa potius, cui sanitatis restauratio est demandata, ad munus suum exercendum sese accingeret. Verùm omissis fabulis , quibus utebantur Mythologi , ut misteria quædam ignaræ plebi obvelarent , fateri necesse est ad intemperantiam in victu , tanquam ad scopulum naufragium facere Principum valetudinem , quare hac in re atentum oportet esse Medicum, ut dextrè, & arrepto tempore Principem admoneat , eorum , quæ sanitati injuriam inferre valeant , ac è statu suo deicere.

Quoniam igitur nulla in re magis , quàm in nimia ciborum copia, propter magna incitamenta , quibus instructæ sunt quotidianæ Prin-

cipum mensæ , quòd non evenit in aliis Viris
 nobilibus , licet opulentis , nimia saturatio
 quantum fieri poterit cavenda est , tanquam
 omnium malorum fons & origo , & licet ali-
 menta sint boni succi, majorem forsan inferunt
 noxam , nam, ut dici solet, optimi corruptio
 pessima , cumque id sepius contingat , nec
 spatium detur stomacho , ut per abstinentiam
 cruditates concoquat cachochilia præstò est ,
 & inde cachochimia , ac mala nutritio. Au-
 getur quoque malum, quò major erit ciborum
 varietas , & conditura , quæ uno eodemque
 fermento ventriculi , non possunt uniformiter
 confici , multò minùs in aliis corporis officinis
 convenienti mixtura in unicam redigi formam;
 sic vitiatò sanguine functiones omnes lædun-
 tur , nam uti ajebat Hippocrates Libro de
 Flatibus *A' sanguinis perversione totius corporis per-
 versiones* . Idem prorsus evenit in multiplici
 ciborum diversitate , quod in aquis magno-
 rum fluminum scripsit idem Hippocrates, quas
 pro communi usu improbavit , illas eleganti
 vocabulo dissidentes vocitans, cum enim ma-
 gna flumina nonnisi ex variis fluminibus in u-
 num confluentibus fiant , eaque per diversas
 regiones discurrentia , varios ac diversos mi-
 nerales

nerales succos combibant, magnorum fluminum aquæ non possunt constare, nisi ex particulis, quæ inter se dissideant, ideoque partium aptis ad humanos usus; ita sanguis ex tot monstruosis particulis diversæ indolis conflatus, nunquam ad perfectam mixtionem poterit pertingere sine tumultu, ut sit idoneus ad partium alimoniam, & functiones obeundas; in hanc rem egregiè fanè Horatius

. *nam cum simul assis*

Miscueris elixa, simul conchyliæ turdis,

Dulcia se in bilem vertent, stomachoq; tumultum

Lenta feret pituita

Hanc ob causam forsitan gravi passione ventriculi laboravit **M. Aurelius** Imperator, quam cibi attritionem in stomacho apellavit Galenus ad curationem accitus. Historiam satis elegantem, quam ipsemet Galenus de Precogn. ad Posthumum tradit, lubet afferre: Post cibum assumptum angore stomachi premebatur, Imperator, ut pulsus frequens & parvus appareret, adeò ut annotationis febrilis principium crederetur, à duobus qui curationi aderant, Galenus nocturno tempore vocatus, explorato pulsu, liberè pronunciavit coram Medicis qui aderant, Imperatorem nullatenùs febrire, fed

sed simplicem esse cibi in ventriculo attritionem, quam ob causam ab Imperatore quæsitus quid agendum esset, hisce verbis respondit. *Si quispiam alius esset, qui hoc morbo laboraret, bibendum ipsi dedissem, quemadmodum solitus sum, vinum pipere inspersum; Vobis autem Regibus, quibus tutissima remedia Medici admoveere consueverunt, lanæ manipulum nardino pigmento calido intinctum, ostio ventriculi imponere sufficiet.* Galeni ingenuam libertatem admirans Imperator, Medicis dimissis, vinum fabinum pipere inspersum bibit, & sanitati est restitutus.

Elegans in hanc rem est apud Macrobiū Disputatio super cœnam, uti mos erat apud Antiquos & literatos homines ad animum exhilarandum variis quæstionibus, inter Dyfarium, & Eustachium, quorum primus pro ciborum simplicitate disservit, alter uti gulæ Patronus pro alimentorum varietate in symposiis declamavit, ingeniosè sanè uterque, sed validioribus argumentis Dyfarius, inter quæ magni ponderis est illud, quòd cum febrientibus Medicorum nemo cibi varietatem offerre ausit, sed alimento quàm simplicissimo utatur, quòd si ad sanitatem recuperandam multum

tum confert cibi simplicitas , cur non etiam conferet ad eandem conservandam. His adjici potest, quòd stomachi fermentum tantarum virium esse nequit , ut tot ac tam diversæ naturæ ingesta cibaria dissolvat , quin unum citius , alterum tardius concoquat , aliud verò nullo modo , ea prorsus ratione , qua videmus quædam menstrua , uti aquas fortes metalla quædam dissolvere , & alia intacta relinquere. Hoc idem quoque de vinorum diversitate sentiendum , quæ ex variis regionibus deferri solent ad ornandas , & exhilarandas Principum mensas ; observatum est enim diversa vinorum genera epota , quamvis non in magna quantitate subitam ebrietatem induxisse , tumultuantur enim intus assumpta , non secus ac loca , & nationes unde fuerunt deducta ; non levem quoque noxam experimur , cum ab uno vini genere , & unius loci ad aliud, licet in eodem loco natum, fit transitus , quòd pariter annotavit Hippocrates , nam ad aliquot dies noxam aliquam persentimus , antequam Stomachus illi assuescat.

Multiplex itaque, ac difformis cibi, ac potus varietas , ea est potissimum , quæ Principum sanitati bellum indicit. Siquid enim
admi-

admirandi, & portentosi in genere Animalium, Piscium, Terræ, Maris, uspiam apparet, illicò alicujus Principis mensæ destinatur, & dono mittitur, sic magnus ille Rhombus, & admirandæ magnitudinis, qui in Adriaco captus est, & cimbam onerabat, piscatorum nemo inter suas capturas numerare ausus est, Domitiano itaque missus est, ad cujus spectaculum in concilium vocati sunt Proceres, quorum alii ajebant, Piscem illum capi voluisse, ut Principis mensam decoraret, alii peregrinam hanc belvam, grande omen esse magni, & clari Triumphi, alii requiri ad fabricandam patinam novum Prometheum, ad quem Rhombum alludens Juvenalis cecinit

*Quidquid conspicuum pulchrumq; ex equore toto est,
Res fisci est ubicumque natat; donabitur ergo*

Hac in re equidem fuit magna Cæsarum intemperantia in cœnis, quibus varia indebant nomina, quales fuerunt cœnæ Augusti, & Vitellii, nomine dodecatheos appellatæ, in quarum una Augustus, & convivæ, Deorum, Dearumque habitu discubuerunt, ac inter ipsos Augustus pro Apolline ornatus est visus, quòd convivium, licet in secretiori Palatii parte factum, vulgus latere non potuit, nam cum eo
tempore

tempore magna charitate annonæ Urbs laboraret, acclamatum est, frumentum omne Deos abligurisse; ridenda sanè convivia, in quibus ubi sub vestibus Deorum, tot diversis ciborum generibus ventrem infarcirent, cum ambrosia, & nectare tantumodò victitarent Dii, imò interdum una portione tantum essent contenti. Sic de supremo Deorum Martialis ludit

Juppiter ambrosia satur est, nunc nectare vivit.

Ab hujusmodi autem vanitate, longè profectò absunt nostra hac ætate Principum mensæ; at tamen cum singulari apparatu instructæ ferè semper appareant, ac persœpè in publico conspectu, non adeò facilè est, ut quis licet sobrius sibi temperet; quin ex epularum novitate aliquid delibando sanitati injuriam aliquam inferat.

Temperet igitur sibi Princeps à satietate ciborum non minùs, quàm à multiplici varietate, & æquo animo patiatur Medici ad Principis sui salutem excubantis morositatem, si in feliciore valetudinis statu aliquid moneat, quod gustus jucunditati non benè sapere videatur; Non omninò placet vulgatum illud Celsi. *Sanus homo, qui & benè valet, & suæ*

F

spon-

*Spontis est, nullis obligare se debet legibus, ac neque Medico, neque iatralipta ægere; largiamur id verum esse in privatis hominibus, at non in Principe, cuius bona valetudo publicæ felicitatis magnum est præsidium, adversa verò multas ærumnas comites habet. Id unum autem ad parcitatem, & simplicitatem victus servandam, deberet sufficere, quòd saniores, & longæviores esse soleant, qui frugalem, & sobriam vitam ducunt, quàm qui lautam. Cujus rei argumentum esse possunt veteres Heremicolæ, qui herbarum radicibus, & palmarum fructibus victitantes, vitam ad integrum seculum producebant, veluti de Paulo Heremita, & Antonio Abbate refert Divus Hieronymus. Hujusmodi quoque exemplum viderunt posteriora hæc secula in Clarissimo Viro Ludovico Cornario, Patritio Veneto, qui cum à vita nimis lauta, idem sibi fatum, quòd fratres suos in primævo ætatis flore sustulerat, imminere adverteret, ad sobriam vitam transeundo, fortis, sanus, integer corporis & animi viribus, pancraticè, ut dici solet, vixit, ut nonagesimum sextum annum agens, elegantissimum libellum conscripserit *De vitæ sobriæ commodis*, dignum fanè,*

sanè , qui commentariis illustretur , quòd , si quid otii mihi dabitur, forsitan exequi in animo est.

Qualia porrò , ad id , quod expetitur debeant esse cibaria , qua Mensura , qua Hora , quo ordine sint assumenda , neminem fore crediderim , qui certis possit definire legibus , tam varia sunt alimenta , tam varia temperamenta , Corporum habitus , diversæ Regionēs , & consuetudines , & quædam idiosyncrasia , ut vocant, specificæ quædam proprietates , ut experientia potius , quàm Scriptores sint consulendi . Ad cujusque igitur Stomacum est provocandum , ille enim æquissimus est Judex , ea idcirco alimenta quæ facile coquuntur , quæ promptam habent diadosim , & Corpus benè nutriunt, illa cæteris sunt præferenda . Signum itaque bonitatis cibi , saltem in genere erit Bonitas coctionis , & prompta nutritio . In hanc rem animadversione digna sunt Lucretii Carmina

Nec multum refert quo victu Corpus alatur,

Dumodò quod capias concoctum didere possis

Artubus, & Stomamachi humectū servare tenorē.

Plurima apud Scriptores de re cibaria extant monumenta , quare solùm ea pertingam , quæ

ad rem meam faciunt , & quæ ad Principum
 valetudinem tuendam mihi videbuntur magis
 accommoda ; sed hac de re in sequenti Capite.
 Primum itaque ad tuendam valetudinem ca-
 vendum erit à fatietate , quæ obstructionum
 parens est , & morborum nutrix , sicuti etiam
 ab altero extremo, à nimia Ciborum parcite,
 ne corpus debito alimento fraudetur , non
 ideò tamen velim , ut alimenta capiantur in
 pondere , numero , & mensura , sed ea mode-
 ratione , ut Stomachus gravamen , & disten-
 tionem non sentiat , sed persæpè inter illece-
 bras , & gratos sapes , quibus gustus per-
 cellitur , gravitatem non advertimus , nisi post-
 quam è mensa surrexerimus. Hanc difficul-
 tatem justa mensura cibos capiendi , doctè
 non minùs , quàm eleganter adnotavit D. Au-
 gustinus Libro 4. contra Julianum his verbis.
Jam verò cum ad usum ventum fuerit necessariae
voluptatis , per quam reficimus Corpus , quis ver-
bis explicet ; quemadmodum nos modum ne-
cessitatis sentire non sinat , & ipsum limitem
procurande Salutis , si qua adsint delectabilia
rapiendo abscondat , & transeat putantibus no-
bis satis non esse , quod satis est , dum liben-
ter ejus provocationibus ducimur , existimantibus

nos

nos adhuc agere negotium valetudinis, cum agamus potius voluptatis; ita nescit cupiditas ubi finiatur necessitas.

CAPUT V.

Cibaria, quæ ad bonam valetudinem sunt minus apta, Principibus magis usui esse; de cibis prima, & secunda mensæ quædam adnotantur; quid sit apud Hippocratem, carnes esse leves ad stateram, quid apud Aristotelem vinum ethicum.

QUOD vulgò dici consuevit, nimirum quòd per seipsum meliora videamus, & deteriora sequamur, id in conviviis omnibus, & potissimum in Principum mensis magis usu venit; cibaria etenim quæ aptiora sunt ad valetudinem tuendam, & utiliores succos præstant, ferè neglectui sunt, & alia exotica, & peregrina, ac difficilis coctionis, seu pravi succi magis appetuntur, & exquiruntur. Panis cibus omnium communis, si quasdam ferinas gentes in extremo Septentrione excipias, quas Ictiophagos vocant, qui piscibus victitant, in Principum mensis
locum

locum quidem primum habet, & ultimum, nam quamvis sit *tener*, & *niveus*, mollique *sigilline factus*, parum de illo degustant Principes, & quandoque solum mollior illius pars ad extergendos inunctos digitos inservit. Hoc tamen in omnibus conviviiis lautè, & opiparè instructis, in quibus abundant opsonia, exiguum panis absimitur, sic quando Servator noster quatuor ferè hominum millia septem panibus hordeaceis, & quinque piscibus faturavit, illius discipuli de panis fragmentis duodecim collegerunt cophinos, nulla de piscibus mentione facta.

In mensis itaque Principum, levem habent gratiam *dona laboratæ Cereris*, non ita Bachi Pomonæ, & venatricis Deæ munera. Panis igitur ex laudabili tritico benè fermentatus, subactus, ac ritè coctus, firmum & vitale alimentum præstat magis, quàm quodcumque aliud cibi genus, itaut eo solo, & aqua possint vivere homines.

Satis est populis fluviusque, ceresque,
ajebat Lucanus. Sic Juvenalis quoque *panem,*
& *circenses*, ubi enim populi frugibus, & spectaculis abundant, uti olim populus Romanus, felicem vitam degunt. Sic vidimus hoc
anno,

anno, quanta calamitate toto penè pressa fuerit Europa ob annonæ charitatem, quàm algidissima hyemis constitutio, cui nullam aliam similem priora secula viderunt, invexit, frugibus radicitus exustis. Hinc nulla cura bonos Principes magis fatigavit, quàm, ut quolibet prætio fruges aliundè exquirerent, quibus subditos suos, tanquam filios pascere.

Locus egregius extat apud Hippocratem in primo Epid. *Imbecilliora cibaria brevem vitam habent*; locum hunc subobscurum egregiè interpretatur Vallesius, ut uno quidem modò pro debilioribus cibis intelligendi sint ii, qui sint facilis coctionis, quia facultati comutanti parum resistent, & hujusmodi cibos brevem vitam habere, quia parum maneat in corpore, cum uti ex Aphorismo, *Eorum, quæ velociter nutriunt, veloces quoque fiunt excretiones*, altera verò interpretatione, quòd imbecilliora cibaria brevem vitam habeant, nimirum quòd paucum alimentum præstando brevitatem quoque vitæ præstent. Panem itaque laudatissimum succum humanis corporibus suggerere, qui ob similitudinem partibus apponatur, & firmiter adhæreat, ac propterea ad sanitatem, & longævitatem multum conferat,

ferat, consentiunt omnes. His licet adjicere panem benè coctum, qualis est nauticus, corruptioni non esse tam facilè obnoxium, sicuti cætera alimenta, veluti carnes pisces, & fructus. Panis ad longum tempus asservatus non putrescit, & vim nutriendi retinet, panis ergo, quem primum, & communem hominum victum, & etiam apud primos parentes in usu fuisse deducunt nonnulli ex illo Ecclesiastici: *Initium vitæ hominis, aqua, panis, vestimentum*, cæteris alimentis præferendus est, & intermiscendus, quare non immeritò Verulamius panem ciborum firmamentum appellabat. Salubre consilium itaque fuerit Principibus, ut pane vescantur ritè parato, illum benè permansum, & salivali fermento imbutum cibus intermiscendo, cum aliqua quidem proportionem ad reliqua edulia, non ea tamen, quam excogitavit M. Ficinus de Studiosorum Sanitate tuenda Libro secundo. *Panis*, ajebat ille, *esto duplus ad potum, tripplus ad carnes, quadruplus ad pisces*, ingeniosè quidem, sed hujusmodi legibus arctari non decet eum, qui benè valeat, & suæ spontis sit, quales sunt Principes. Augustus perfructum frigida panem pro potione in siti sumere solebat;

solebat ; idem panis unciam cum paucis uvæ duracinæ acinis quandoq; edebat, quippe vescebatur ante cœnam quocumque tempore, & loco, quod stomachus desideraret, Auctore Svetonio.

Quantum autem partium spirituosarum contineat panis benè fermentatus norunt Chيميци, qui ex illo spiritus acido volatiles educunt, egregium balsamum ad stomachi fermentum hebetatum renovandum, qua de re legi meretur Etmullerus. Hanc ob causam inter alimenta nihil est, quod stomacho pene sit magis familiare, ut in sanitatis statu, neminem capiat panis fastidium, imò in statu morbofo, pro argumento proximæ sanitatis accipiatur, si æger incipiat panem appetere. Observatione dignum est, quòd si quidam sunt vini abstemii, & alii propter quandam Idiosyncrasiam, à quibusdam cibis summè abhorreant, uti à caseo, pomis, ovis, aliisque rebus, nullus ferè observatus fuerit, panis abstemius, præter puellam quandam cujus meminit Bruyerinus, quæ in Gallia Belgica cum sexdecim annorum esset, nunquam panem degustavit, imò si illius momentum in sero lactis, quo maximè delectabatur, pos-

G tum

tum fuisset, illicò nausea tentaretur. Neque ratione, & auctoritate caret, eorum, qui paucò pane, & multa carne vescuntur fatere animam; caro enim utpote ex sua natura corruptioni obnoxia, nonnisi succos ejusdem indolis potest suggerere, si nimius sit illius esus; refert Bruyerinus Libro 6. de re cibaria, se novisse literatum hominem, cui hoc peculiare fuit, multis carnibus, paucissimo autem pane vesci, ideoque fatidissimum oris halitum illi contigisse; revera nullus odor gratior est præ cæteris alimentis, qui spiritus recreet, quàm panis odor è furno recenter extracti.

Carnium usum quod spectat, non rarò à Principibus hac in re graviter peccatur, dum carnes animalium domesticorum respuunt, & ferinas, ac sylvestres magis appetunt, quæ non solùm à natura humana alienæ sunt, sed difficilis coctionis, quales carnes sunt Cervorum, Damarum, & caro Apri, quod à Satyrico suorum temporum luxum sugillante, dicitur *animal propter convivia natum*. Observatione dignum est, quòd tradit Hippocrates secundo de Dieta, ubi damnat carnes *graves in ore, & ad stateram*; P. Martianus locum hunc obscurum explicans, ait carnes omnes, quarum gravi-

gravitas in ore percipitur, & ad stateram manifesta, hoc est, quæ data paritate molis, aliis gravior est, duræ coctionis esse, & stomacho ponderosas, in quo censu referuntur carnes bubulæ, fuvillæ, atque etiam leporinæ, hoc idem dicendum de piscibus marinis durioris, & densæ carnis, & de avibus aquaticis, quæ fortiores stomachos exigunt, & corpora magis exercitata, quod in Principibus non evenit, qui in otio potius, quam labore ævum traducunt. His addendum carnes hujusmodi ad stateram graves ex observatione Sanctorii in Statica, difficilioris esse perspiratus, quàm carnes leviores, quales sunt carnes vervecinæ. Quare alimenta hujusmodi, licet coquorum mangonio gustui sapiant, crassiores succos suggerunt, in vasis sanguiferis, & visceribus infarctum, & obstructions generant. Solent quidem hujusmodi carnes duriores, ad aliquot dies asservari, ut teneriores fiant, ac per æstatem in conditoriis nivium teneri, ad macerationem, & putrefactionem ferè, quod non adeò laudandum, nam per seepè proximæ corruptioni multum de spiritu vitali illis decedit, ideò ab Hippocrate secundo de Dieta, probantur magis carnes re-

centiores , utpote salubriores . Ad teneritudinem verò ipsis conciliandam , carnes hujusmodi duriores flagellandæ , ac perdomandæ , fractis enim illarum fibris molliores fiunt , & stomachico fermento minùs rebelles .

Utiliores quoque sunt carnes volatilium , quæ liberiore Cœlo , & naturalibus pascuis suis fruuntur , quàm altilis , & cortales , ut vocant , quæ quidem pinguiores sunt , sed minùs salubres , utpote minùs exercitatæ , summam carnes omnes laudantur , quæ faciliè perspirant , quales sunt vervecis , ex observatione Celeberrimi Sanctorii , & carnes omnes , quæ , uti ajebat Hippocrates , ad stateram leves sunt , ut quæ multum aeræ substantiæ contineant , quòd ob faciliorem perspirationem Principibus præsertim , quibus corporis exercitatio non adeò familiaris est , valdè conducit . Necessarium itaque foret , Principes , quibus magno cultu , & apparatu ex variis carnum generibus instructæ sunt mensæ , sive à suis Medicis , sive ab ipsa experientia edoctos esse , quæ carnes stomachum magis gravent , quæ coctu faciliores sint , & alvo magis secedant , quod itidem de piscibus dicendum , cum quibusdam anni temporibus piscu-
lentos

lentos dies agunt, ne postea jam faturi, cum ad frigidas mensas fit transitus (sic enim Veteres secundas vocabant) ad nova gulæ irritamenta aqualiculum nimis onerent

Postquā exempta fames, & amor compressus edēdi

Fit strepitus, mensæ succedunt dona secundæ.

Sic præsto sunt, qui magna celeritate aliò adspontent, quidquid culinam redolet, & longo ordine inferant, quæ lassatæ voluptati solamen aliquod apta sint adferre, quare temporis momento nova metamorphosi apparet mensa instructior, quàm antea. Mos hujusmodi in Italia rerum omnium, quæ ad luxum spectant feracissima in Aulis Principum per antiquus est. Mensæ Syracusanæ, & Italicæ præcæteris lautiores celebrabantur, ut etiam adagii loco essent, quoties lautam mensam quis velet innuere, sic Plato in Epistola ad propinquos Dionis, negat sibi felicem illam vitam in Siculis, Italicisque Mensis, ac reliquis voluptatibus sitam nunquam placuisse. Athenæus quoque in dipnosophistis inter opiparas mensas, & omni deliciarum genere refertas Italicas refert.

Ad mensas itaque secundas, in quibus videre est miro, & eleganti ordine disposita varia

ria bellariorum , & cupediarum genera , acetaria , holera , fructus quoscumque peregrinos , ab Alcinoi hortis , si licet , usque deductos , atque omnia , quæ coquorum ingeniosa manus figurare didicerit , periclitatur temperantia , & confectariè bona valetudo . Quoniam autem à pinguioribus in prima mensa intractus est appetitus , ut plurimum in secunda ad illum acuendum , ab acidis subsidium quæritur . Lactuca ex variis acidis , & falsis quoque parata primum locum mereri solet , more Veterum , apud privatos tamen homines , & vulgarem gentem nostra hac ætate prima mensa in usu esse consuevit , de hac Martialis

*Claudere quæ cœnas Lactuca solebat avorum ,
Dic mihi cur nostras incobet illa dapes .*

De fructibus hoc adnotare licet , quod Principes nunquam fructus edant in tota sua maturatione , & integritate , nam ad illorum mensas , quæ solum raritate , & prætio æstimantur , fructus apponi solent aut præcoces , aut ferotimi , præcoces acerbiores sunt , & crudos succos generant , ferotimi fatui sunt , nullius gratiæ , & bonitatis . De ficibus hæc habet verba Hippocrates in secundo de Dieta

Primæ

Primæ ficus pessimæ. Dominum suum itaque admoneat oportet Medicus, ut ab immodico fructuum fugacium esu sibi temperet, quales sunt ii, quos horreos vocant, & nascuntur sub Ora, & Opora, Oram autem, & Oporam Græci vocabant tempus illud, in cuius medio oritur Canicula, quod quadraginta dierum est, de quo Galenus pluribus in locis, ut in secundo de Alim. Facult. & tertio Aphor. 14, fructus enim hujuscemodi corruptioni facile sunt obnoxii, & biliosas diarrhæas per æstatem inducunt, unde Galenus in libro de Vitio, & Bon. succorum, ob illorum usum immoderatum se bis ægrotasse ingenuè fatetur. Absit tamen ut illorum usum improbare audeam, quos nimirum ad sitis, & æstuantis stomachi solamen natura genuit, si nive seu aqua perfrigerati assumantur, eo tempore, quo

. . . . *Procion furit*

Et Stella vesani Leonis

Sole dies referente sicos.

Quoniam autem nivis qua carere mensas Principum monstrum esset, facta est mentio, non improbatur moderatus illius usus, sed abusus, tanquam summè noxius damnatur. Profectò potiones illas, & forbitiones ex
acido

acido citri, limonum cum facho ad congelationem usque, quas ingeniosa sitis commenta est, nemo sanæ mentis unquam laudavit, dum ad illarum descensum horrescunt viscera, & occalescit stomachus, & paulò post molestior fit sitis. *Nix sitim facit*, ajebat Rhafis Libro vigesimo primo Tract. quinto, quod efficit, dum palati poros & fontium salivarium, unde serofus latex jugiter emanat occludit. Veteres in conviviiis pro more habuisse frigidam, & calidam aquam potare satis notum est, ut ex Martiali

Calidam pascis aquam, sed nondum frigida venit;
imò quòd mirum est, aquam calidam in deliciis habebant, qualis luxuriæ species nostra ætate obsolevit; Priscos homines aqua gelida, & calida usos fuisse facile crediderim, ut noxam, quam frigida potus induceret calida potione eluerent, & emendarent. Hanc tamen consuetudinem calidam potandi, non adeò laudabat Martialis, sic enim ille

*Possideat Lybicas messes, Hermumque, Tagumque,
Et potet calidam, qui mihi laudat aquam.*

Equidem si rectior esset nivis usus, atque ut Juristæ solent dicere, cum moderamine inculpatae tutelæ, pro singulari beneficio à Divina bo-

na bonitate, ad repellendam æstuantis aeris violentiam, nix esset accipienda, in locis præsertim calidioribus, ut in Sicilia, Regno Neapolitano, ac tota ferè Italia, tum pro fanis, tum pro ægris corporibus. Ubi enim, uti aliquando evenit, cum per hyemem, vel paucae nives, vel nullæ è Cælo delapsæ fuerint, ac propterea nivalis annonæ caritate laboretur, annus ille pro nefasto habetur, nec observatione caret, quòd in hujusmodi casu longè plures, & graviores morbi vagati fuerint, quàm cæteris temporibus. Perantiquum fuisse nivis usum, etiam apud Judæos, habemus ex Proverbiorum Libro: *Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis, ei, qui miserit eum animam requiescere facit.* Judæis autem nivem suppeditabat Mons Libanus, quem Tacitus Histor. Libro 5. præcipuum Montium in ea Regione esse ait, & mirum dictu tantos inter ardores opacum fidumque nivibus, ac in tanta copia, ut Jordanem Amnem alat, & fundat. Sicuti autem non modica sunt bona, quæ ex nive proveniunt, siquis benè utatur, ita non pauca, & vulgaria sunt mala, quæ ab immoderato illius usu promanant, quæ recensuit Hippocrates 5. Aph. 18, & 24.

Magna itaque cautione opus est in re, quæ tam suaviter gustum percellit, perdifficile est enim, ut quis sibi temperet, ubi siti urgetur, & gelidas potiones habeat in promptu, ne illas affatim hauriat, quod fanè periculosum est, præsertim si corpus antea fuerit excalefactum, cum exempla non desint illorum, qui post gelidæ potionis hauſtum ſyncope correpti fuerint, & non ſecus, ac epoto veneno repente interierint, attamen tam gravis noxa vitari, aut ſaltem corrigi poteſt, ſi ſorbilla- tim potiones hujusmodi gelidæ aſſumantur, dum enim in ore paulisper detinentur, ac lente per Oeſophagum descendunt, multum de ſuo rigore deponunt, & ſtomachus in antecellum per communicationem refrigerium perſentit, quam cautionem valdè commendat Tſchirnhausus in ſuo eleganti Libro *Medicinæ Mentis; & Corporis*, ubi refert, pluries auſum fuiſſe à vario corporis exercitio adhuc æſtuantem, aquis artificio congelatis ſe reficere, abſque ullo quòd ob id ſenſerit incommodo, eò quòd ob nimiam qua palatum afficit frigiditatem, non niſi pauxillum ſingulis vicibus aſſumeret, ubi ex adverſo ait ſe quosdam vidiſſe, in ſimili ſtatu cereviſiam avidius,

diùs , & copiosius inglutientes , in gravissimos morbos fuisse collapsos , à quibus vix liberari potuerint .

Nihil porrò est , quod Principum valetudini , vel clanculum , vel apertè sit magis hostile , quàm vini potus , si immoderatio sit illius usus , neque solum valetudini , sed etiam famæ , & existimationi . Satis nota sunt magnorum Virorum exempla , quibus bibacitas probro fuit , & rerum gestarum gloriam obumbravit , uti Alexandro Magno , cujus in vino intemperantiam , ut cohiberet Androcides Vir Sapientia clarus , referente Plinio Libro 14. Cap. 5. sic illi scripsit : *Vinum potaturus Rex , memento Te bibere sanguinem terræ .* Catoni quoque censorio Viro objiciebatur ebrietas ; vitium hujusmodi latere non potest , eoque minus in Principibus , adeò ut facile in vulgus dimanet , & scomatibus interdum derideatur , sic Tiberius Nero , Biberius mero vocitari consueverat . Vinum equidem si moderatè potetur , magnas præstat utilitates ad corporis vires confirmandas , sed eodem nihil perniciosius si modus absit , naturam enim ignis habet , quo nihil est utiliùs , & eodem nihil nocentiùs . Magnates & Principes Viros podagra ,

& nephritide cognatis affectibus, & hæreditario jure à Parentibus in filios transferri solitos, sepius infestari nemo non novit; quare Lucianus in sua Tragopodagra longam seriem Heroum, quos Poetæ celebrant, podagra laborantium recenset. Quantum virium utrique affectui generando, & alendo habeat vinum largè haustum, ipsamet experientia satis palam facit, dum tartaro suo, cujus prægnans est, articulis duram, & lapideam materiam affigit. Ut ergo Principes hospites tam infestos ab Aula arceant, vino quidem utantur, modicæ naturæ, sive limphato, cavendo à vinis meracis, & quæ magis commendantur. Laudatur vinum vetus defæcatum *edentulum*, ut ipsum vocat Plautus in Pœnulo, quod non mordeat, in planitie potius, quàm in collibus natum, minùs enim tartari in sinu suo recondit, summatim vinum modestum atque ethicum, hoc est boni moris; liceat mihi hoc uti vocabulo, quo usus est Aristoteles in Rhetoricis οἶνος ὁ ἠθικός. Theophrastus 6. de Causis Plant. ait, *id vini genus celerius purgari, & consistere, quod sit tenuius, & quasi vitii mixtura immune*, Gaza, & Hermolaus Barbarus de Vino benè morato intelligunt; non

non defunt tamen , qui οἶνον illud ηθικόν de vino percolato intelligendum velint ἀπὸ τῆς ηθικῆς. Vina itaque sint , five ex sua natura morata , ac tenuja , five sacco percolata , ac ut ita dicam castrata , nam sacco , ut ait Plinius *vini franguntur vires*. De vino percolato hoc adnotare licet , quod in dolio repositum non ebullit ut reliqua vina , quæ in suis vasis ad menses integros magno strepitu ebulliunt , ac præcipuè si meraca sint , nam in percolatione vina multum facis , & tartareæ materiæ sacci parietibus hærentis relinquunt , quæ in causa sunt , ut vina non percolata ad aliquod tempus efferuescant , nec conquiescant , nisi postquam facta fuerit conveniens per superiora despumatio , & crassiorum partium in fundum præcipitatio. Id habent etiam notatu dignum vina percolata , quòd elutriatione non indigeant , nec per æstatem pendula fiant , neque dolii parietibus tartaream materiam affigant , quare pro tartaro , cujus in re medica tantus est usus , obtinendo , nunquam aperiuntur dolia , in quibus asservatum fuerit vinum percolatum. Ulteriùs hac gaudent prærogativa , quod non expectandum , ut veterascant , post enim duos vel tres menses in potu

tu usui esse poterunt. Hujusmodi vinum igitur ex optimis uvis non in collibus, sed in planitie, non adeò tamen ab iis distante paratum, aptius erit ad mensas Principum pro valetudine tuenda, & pro podagricis, ac pro nephriticis affectibus, quantum licet arcedis. Nolo itaque Principum Mensas carere vino, sed habeant vina, quæ sanitati insidias non struant, sed vitales spiritus blandè, & sine noxa reficiant. Non desunt Regum, & Imperatorum exempla, qui hac in re sobrietatis, ac temperantiæ egregium specimen reliquere; Julius Cæsar, Svetonio teste, vini parcissimus fuit, Augustus quoque, eodem referente, in Castris apud Mutinam non nisi ter supra cœnam bibebat, e quibus Svetonii verbis, vini Mutinensis agri præstantiam licet deducere, quamvis enim Augustus suæ valetudinis studiosus fuerit, attamen ter tantum super cœnam bibisse magnum fuisset sobrietatis exemplum, quare fas est credere vini generositatem, quod Mutinenses colles gignunt cognovisse, ac propterea tam singulari temperantia, illo usum in cœna fuisse. Meberclè vina Saxolensia, Florianæ, Spertiana, Hetruriæ vinis celebrioribus nullatenus conce-

concedunt. Neque unicum est hoc beneficium Mutinæ à Deo concessum, ea enim Civitas, præter optima vina, & aeris salubritatem, habet etiam optimas aquas, & quod præcipuum est, & ad veram fœlicitatem viam sternit, habuit semper, & habitura est optimos Principes.

CAPUT VI.

*Nemini magis, quàm Principi pro conservanda
valetudine necessariam esse quotidianam
corporis exercitationem.*

SI verum est quod scripsit Hippocrates Libro 3. de Diæta, eam esse exercitationis vim, ut in commodatione quadam inter labores, & alimenta sanitatem positam esse voluerit, *considerandum est, ait ille, utrum cibus superet labores, aut labores cibos, aut moderatè inter se habeant, utrum enim tandem superetur morbi fiunt, ob æqualitate autem inter ipsa mota, sanitas adest:* Igitur sicuti quotidiana alimenta ad vitam, & sanitatem servandam, sunt necessaria, ita etiam quotidianum exercitium ad sanitatis custodiam erit æquè

æquè necessarium , ut inter hæc duo proportionē sublata sanitatem corruere necesse sit . Si enim modicus sit cibus , & immodicus labor , atteruntur vires ; ac si multum sit alimentum , ac pauca exercitatio , cumulantur excrementa , & sensim nobis non sentientibus , magni fiunt morborum apparatus . Recta itaque victus ratio , & moderatum exercitium , mutuò se debent excipere , ut sanitas consistat , præcessisse tamen alimenta , & inchoatam coctionem æquum est , nam ut ex Hippocrate in Aphorismis , *ubi fames , laborandum non est* . Apud Persas exercitium , & victus ita colebatur , ut turpe putaretur spuerre , nares emungere , uti refert Xenophon in Pædia Cyri Libro i. certissimo apud ipsos intemperantiæ in victu argumento , quod nostra quoque tempora ejusdem labis coarguit , dum non solum frequenter expuere , & nares emungere , pro sanitatis studio habemus , sed Nicotianæ fumo , masticatione , & pulvere , nares & fauces continuò provocamus ad congestas impuritates excernendas , quæ non cumularentur , si vitam magis frugalem , & minùs desidiosam ageremus . Natura equidem commodis nostris satis intenta , alibi ;
quàm

quàm in facie aptis emissariis nos instruxit ad excrementa, tum crassa, tum tenuja egerenda, sed nos organa odoratus, & gustus ad fæda ministeria traduximus. Contra hujusmodi Hippocratis præceptum à Principibus frequentissimè peccari satis patet, unde fit, ut non rarò hanc ob causam à sanitatis statu facilè decidant.

Corporis itaque exercitatio pro sanitatis studio, si ulli necessaria est, maximè Principibus, quibus ob lautiores cibos, & multi nutrimenti, necesse foret, ut ita dicam cibos à laboribus superari, ut æqualitas illa, & proportio, quam Hippocrates optabat, obtineri posset. Varia sunt exercitationum genera, illud tamen exercitium præferendum, quod à principio intrinseco ortum ducit. *Omniùm verò motuum optimus ille est, ajebat Plato in Timæo, qui in semet ex seipso fit. Nam & mentis, & totius ipsius motioni cognatissimus est. Qui verò ab alio fit deterior. Vehi curru, navi, sella gestari, fricari corpus, sunt quidem motiones corporis, sed à principio extrinseco, nec tales sunt, ut ex iis ea beneficia consequantur, quæ à motu musculari obtinentur, uti ex deambulatione cur-*

I su, &

su, & quacumque alia spontanea corporis motione; ex convenienti enim corporis exercitatione sopitus calor excitatur, circulus sanguinis promovetur, alimenti in singulas partes æqualior est diadosis, ac liberalior est perspiratus, atque obstructions in visceribus, & vasis sanguineis siquæ sunt expediuntur. *Disruptum est lien, ambula, ajebat Plautus in Curculione. Rectè sanè, ac eleganter in hanc rem Celsus Libro 1. Cap. 2. Ignavia maturam senectutem, labor longam adolescentiam reddit. Summatim humanum corpus, uti de fama Virgilius*

Mobilitate viget, vires acquirit eundo.

Princeps itaque cui cara sit valetudo, non minùs cogitet de cibo quotidie sumendo, quàm de quotidiana exercitatione: laudatur deambulatio matutina ante cibum, sub dio magis, quàm sub tecto, cœlo tamen sereno, nec à ventis perflato, sive vespertina ante cœnam; *labores cibos precedant, ajebat Hippocrates.*

Quædam sunt exercitationum genera, quæ Principibus magis sunt propria, uti venatus, equitatio, saltatio, ex quibus multa beneficia obtinerent, si frequentius iis uterentur. Venationis studium antiquitus, ab ipsa juven-
tute

ventute Principibus satis familiare fuit; ut illis pudori esset, nisi arcum tendere, feras insectari, sagittas ad scopum collimare exactè nossent, atque hac in re cœteris præcellerent. Sic Achillem legimus à Thetide Chironi traditum, qui illum in venationis studio instruxit, ut feras consectari in silvis, & in præruptis montium jugis cum apris, & fortioribus belluis concurrere assueverit, quo pacto fortis, & egregius bellator ad bellum trojanum est quæsitus; venatio enim est rudimentum quoddam ad militarem disciplinam, in qua instructum esse decet Principem. Cum ergo venatus multa habeat commoda, magnoque sit oblectamento, id præcipuè monumenti habet, quòd ad sanitatem multum conferat, sive enim equitando, sive pedestri itinere per loca aspera, & prærupta feras scrutando, corpus variis motibus exerceri necesse est, & incalescere, ut quæ aliquam gravitatem capiti stomacho, ac visceribus inferebant, faciliè per transpiratum dissentur.

Præter beneficia, quæ à venatione promtuenda valetudine referunt, non modicam laudem quoque à Poetis, & Scriptoribus pro-

mereri consueverunt propter dexteritatem, & sagittandi peritiam, uti Æneas à Virgilio, cum septem Cervos in lybico littore pro septem Navibus suis, sagittis occidit, Domitianus à Martiali ob Feras occisas, Gratianus ab Ausonio ob Leonem interemptum. Hac in re digna est, quòd legatur Epistola Sidonii Apollinaris, in qua Theodoricum Gothorum Regem, venandi, & sagittandi peritissimum describit, ait enim illum venatione nuntiata processisse arcu lateri innexo citra gravitatis regiae offensam, & muliebri credidisse, arcum ab alio tensum accipere, insinuat enim è regione capitibus, arcum magna vi intendebat, mox spicula capiebat, implebat, expellebat, ut ipsius Scriptoris verba referam, *quod cupias percuti, prior admonet, eligis quid feriat, quod elegeris ferit; etsi ab alterutro errandum est, rariùs fallitur figentis ictus, quàm destinantis obtutus.*

Equitatio quoque exercitationis genus est Principibus valdè conveniens, imò necessarium, nisi enim didicerit Equum promptè conscendere, illique aptè insidere, ac fræno regere, non parum periclitabitur, Equi enim adulari nesciunt, nec Principes à cæteris distinguunt,
pauci

pauci nimirum sunt Buccephali. Mirum sanè,
 quantum gratiæ, ac favoris apud Populos si-
 bi adsciscat Princeps, forti & spumanti Equo
 decorè insidens, cum in publicum procedit.
 Statuæ equestres, priscis, & nostris quoque
 temporibus magnis Viris, in Foris, & publi-
 cis viis statui consueverunt. Motus autem
 Corporis per equitationem, quæ semper ha-
 bet aliquam concussionem adnexam, magnæ
 est utilitatis, crassos humores stagnantes, è
 loco dimovendo, eosque simul excernendo.
 Curavi olim Equisonem Mutinensem, qui cum
 acuta febre laborasset, ob intemperantiam,
 & nimiam aquæ potionem, factus est lienosus
 & turgido ventre, adeò ut de hydrope timere-
 tur, nec ullo remedio venter detumesceret,
 suavior illi fui, ut ad solitum munus Equos do-
 mandi rediret, quo pacto perfectè convaluit,
 & adhuc vivit. Ad valetudinem ergo servan-
 dam Principibus commoda erit frequens equi-
 tatio, quam in morbis Cronicis maximè com-
 mendat Thomas Sydenham, quòd si hoc e-
 exercitii genus remedium curativum est, erit
 quoque præservativum à morbis, nam ex Hip-
 pocrate in Libris Epidemiorum, *que facta tol-
 lunt, ante facta fieri prohibent*. Olim certè equi-
 tatio

tatio Principibus magis familiaris erat , sicuti modò apud Persarum Reges solenne est Legatos equitando audire ; nunc autem mos inolevit , ut super regales currus in publicum procedant , seu in Rhedis sedentes , aurigare pro more habeant .

Equitatio tamen habet etiam sua incommoda , ubi enim adsit aliqua dispositio podagrica , aut nephritica , & vesicæ affectio , non parum noxia est , quare Hippocrates in Libro de Aere , Aquis , & Locis , agebat Scythas Ischiadi obnoxios esse , quòd super Equos quotidianam agerent vitam ; Infœcundos quoque homines ex nimia equitatione fieri ibidem asserit Hippocrates , ex nimia scilicet renum , & Vasorum spermaticorum concussionem , ut etiam hanc ob causam oriantur aliquando Gonorrhæ . Si tamen equitatio moderata sit , & placida super Equos Gradarios , quorum copia Principibus non deest , non parùm conducit ad Corporis salubritatem , est enim , ut ait Galenus 2. de Valetudine tuenda Cap. 8. exercitatio mixta ex gestatione , & opera , qui senim Equo insidet , musculos intentos , & in quodam motu tonico exercitos habeat oportet , quare equitatio ex
sui

fui natura , apta est ad calorem nativum augendum , & ad excrementorum inanitionem promovendam , Stomachi quoque robur non parum confirmat , sensuum instrumenta repurgat , & acutiora reddit , quare in Surditate , in Capitis dolore , à Tralliano commendatur .

Creditur quoque equitatio plurimum valere ad crura crassefacienda , quàm ob causam refert Svetonius Germanico , cui graciliora crura objiciebantur , Medicos suasisse , ut equitationi indulgeret , cujus rei rationem esse crediderim , eò quòd crura in equitatione super stapedes multum operentur , etenim qui sæpè equitare solent , musculos , & fibras crurum intentos habeant necesse est , ideòque sanguis , quem suggerunt Arteriæ inibi detineatur , nec tam facilè per Venas refluat , sicque partes illæ uberius alantur , atque in mole augeſcant , qualis ratio quoque militat in cæteris partibus , quæ magis exercentur , quòd satis patet in Pistoribus , quibus amplæ , & crassæ sunt manus ; *exercitium* enim , ut ait Avicena , *membrum magnificat* . Nisi itaque Princeps noxam ullam præsenſerit in renibus , & articulis , commodæ , & placidæ equitationi

tioni in gratiam fanitatis indulgeat, & assuecat, ut si ad aliquam militarem expeditionem suscipiendam aliquando cogatur, ad hujusmodi exercitium aliquam habeat assuetudinem.

Est, & alia exercitatio Principibus satis conveniens, atque utilis ad institutum nostrum, licet ab ipsis ad simplex oblectamentum suscepta, saltatio scilicet, & Choreas agere, cum enim exercitatio hujusmodi alternationem habeat, Corpus, & vires non valde fatigat, & eadem affert beneficia, quæ à cæteris exercitationibus obtinentur, nimirum caloris, & spirituum exsuscitatio, Corporis excussio, artuum ad varios motus agilitas, & promptitudo. Solenne est Principes in puerili ætate ad saltationem, & Choreas instruere, ut grandiores facti, publicè sui Corporis elegantiam, & majestatem præferant, adeò ut Principi, hujusce Exercitiî ignaro turpe sit & indecorum, nescire ad armonicos concentus pedes movere. Hanc ob causam, uti memorat Herodotus, Hippocles Atheniensis, Agaristæ Clisthenis Sycioniorum Tyranni filiaë matrimonio excidit, cum ignavè, & scurriliter saltavisset. Scipio saltatione maximè oblectabatur, in provectio-

ri , etiam ætate , nam , ut refert Seneca de
 Tranquillitate Animi triumphale illud , & milita-
 re Corpus movit ad numeros , non molliter se in-
 fringens , sed ut illi antiqui Viri solebant , inter-
 lusum , ac festa tempora virilem in modum tri-
 pudiare , non facturi detrimentum etiam si ab hosti-
 bus suis spectarentur . Cominoda , & utilitates
 non referam , quæ tradit Lucianus de Salta-
 tione adversus Cratonem , qui Exercitium
 istud tanquam effæminatum , & viro indignum
 calumniabatur ; beneficium certè quod ex il-
 lo refertur , non parum confert ad animi hi-
 laritatem , & corporis quoque salubritatem .
 His addere licet , quòd Saltatio Principem in-
 struere possit ad arma tractanda , & in acie
 fortiter pugnandum . De Epaminonda The-
 banorum Duce legitur , saltatione delectatum
 fuisse , existimante hoc pacto corporis agili-
 tatem conciliari , ut quando pugnandum sit ,
 eò promptiores sint homines . Merionem Cre-
 tensen Trojano bello , mira dexteritate , &
 concinnitate corporis in acie pignantem ,
 hancque ob causam Græcis , & Trojanis no-
 tum Homerus celebravit , Saltatorem illum
 appellans . Equitatio itaque , & saltatio in
 quocunque Principe rudimenta sunt ad belli-

cas artes , in quibus instructos esse oportet , qui ad imperandum sunt nati.

Gestatio in Sella , præ laudatis exercitationibus , non multas habet vires , attamen laudabilior semper est qualiscumque corporis motio , quàm simplex sessio , aut statio , quæ vires potius fatigat , quàm roboret , dum in statione muscoli crurum , & fœmorum in motu tonico perstant , quam ob causam varices in cruribus interdum oriuntur , undè Juvenalis , *Varicosus fiet Haruspex* , cum Haruspices diu stare circa extispicia pro more haberent. Navigatio interdum utilis erit , & salubrior esse creditur in mari propè littus , ob siccas exhalationes , quàm in fluviis , & stagnis. *Navigatio in mari propè littus , Inambulatio propè mare satis commoda* , proverbium Græcum erat , quod in Symposiis refert Plutarcus. Deambulationem præ cœteris exercitationibus valdè commendat Hippocrates 2. de Diæta , præsertim matutinam , & aliquam etiam à cœna sumpta . Phædrus apud Platonem ex sententia Acumeni Medici inambulationem in loco aprico extra Urbem iis præferebat , quæ fiunt intra Urbis pomæria , forsan quoniam inibi purior sit aer.

Ludus

Ludus parvæ pilæ apud Veteres satis usitatus, à Galeno pluribus in locis commendatur, cujus usus quoque nostra ætate satis familiaris est; quare Romanos Cæsares non puidisse publicè se etiam exercere pila, & folliculo, Scriptorum monumenta testantur; sic Vespasianus, qui prospera usque ad senectam valetudine usus est, sæpè se exercebat in Sphæristerio, teste Svetonio. Antoninus quoque Imperator, ut ex Eutropio habemus, inter palestritas non rarò visus est. Gusthavi Odolphus egregius ille bellator, cui vincere ludus erat, post relatas victorias adhuc calens à cæde, spectantibus exercitus sui Primoribus, folle ludebat, ut refert Catarinus ab Avila. Quantum itaque conferant moderatæ corporis exercitationes ad prosperam valetudinem tuendam, cum ad vitam quoque valetudinariam diu producendam multum possint, exemplo esse poterit Herodicus ille Artis Gimnasticæ repertor, qui licet pro exemplari valetudinarii hominis traduceretur, attamen lineæ vitam ad seculum usque hoc pacto produxit.

Inter exercitationis genera, non immeritò recensetur venerorum usus, legitimus tamen, quem Tiberius Clinopalem vocabat, verum

hac in re non mediocri temp̄rantia opus est, hoc enim exercitium si modum excedat, corporis vires atterit, & animæ ipsius systasim concutit; si tamen modus adhibeatur, non prorsus inutilis est, spiritus enim exsuscitat, & alacriores efficit. Egregiè sanè in hanc rem Celsus *Concubitus neque nimis pertimescendus, neque nimis concupiscendus, frequens corpus dissolvit, rarus excitat.* Cum ergo eos, quibus cœteris imperare fors dedit, nihil magis dedecet, quàm coelibatum profiteri, nihilque subditis sit optabiliùs, quàm Aulam videre liberis plenam, bonum Principem, ubi justam ætatem adeptus fuerit, pro suscipienda prole decebit esse uxoratum, sed pro valetudine conservanda, non valdè uxorium. Dictum elegantissimum Licurgi hic placet apponere, quod Principibus magis, quàm cuiquam videtur congruerere; Quæsitus Vir ille Sapientissimus, cur in suis legibus sanxisset, ne Maritus perpetuò cum Uxore cubaret, sed ad certa quædam intervalla sejuncti degerent, respondit se tres ob causas id statuisse, primam, ut viri alacriores essent, non semper Uxoris lateribus hærentes, secundam, ut amor, inter Conjuges interdum sopitus revivisceret, ter-

tertiam, ut filii robustiores essent, & vivaciores. Promovet quoque venercorum usus circularem sanguinis motum, & vasorum ampliationem, si moderationem conjunctam habeat; norant id quoque antiquæ mulieres, quæ pro more habebant Virgini, antequam Thalamum ingrederetur, ut cum Viro concumberet, filo collum metiri, manè autem eodem filo collum remetiri, ac si illud non sufficeret, ad totum collum complectendum, gestientes proclamabant ex Virgine mulierem factam; ad quam consuetudinem alludens Catullus in Nuptiis Thetidis, & Pellæi sic ludit

Non illam Nutrix orienti luce revisens,

Hesterno poterit collum circundare filo.

CAPUT VII.

Regulam Inversam Somni, & Vigiliarum, Principum Aulis valdè familiarem, ad tuendam valetudinem minimè aptam esse.

Lubricam esse Principum Valetudinem, ac per seipsum illos ægrotare mirum non est, quando, non in unum tantum, sed in omnia penè præcepta, quæ ad servandam
fani-

sanitatem conducunt ab iis graviter peccetur, mirum est inquam, cur non, & sæpius, & gravius ægrotent, adeò à communi vivendi ritu deviant, ut à cæteris sic distingui illis proprium videatur, quemadmodum Planetis naturale est in contrarium niti motu opposito illi, quo stellarum multitudo constanti ordine movetur ab ortu in occasum. Huc quadrat illud Ovidii qui finxit in secundo Metamorphoseon Solem de seipso ita loquentem

Nitor in adversum, nec me qui cætera vincit

Impetus, & rapido contrarius evehor orbi,

Si in malo rerum non naturalium usu ullus error ab iis committitur, maximè in somno, & vigilia; ut plurimum enim dormiunt Principes, cum totus Mundus vigilat ad opera intentus, vigilant autem, cum non solum homines, sed cuncta animalia in terris, & pisces quoque in mari somno indulgent. Ex hac regula inversa, nocte vigilandi, & die somnum captandi, quæ nullam proportionem habet cum naturæ legibus, num quicquam boni inferri possit, iisdem Principibus judicandum relinquo, satis enim liquet naturali ordine noctem quieti, & somno destinatam esse; diem verò vigiliis, & operibus. Dum

volu-

volumus somnum captare, lucem quantum possumus arcemus, lux enim ex sui natura spiritus ad sensus externos allicit, & vigilias infert, tenebræ somnum conciliant, qui spiritus ad interiora prolecat. Huc spectat Oraculum illud Hippocratis in primo de Diæta, *Lux Orco, tenebræ Jovi, lux Jovi, tenebræ Orco.* Non ineptè propterea ab Hesiodo in Theogonia Somnus noctis filius dicitur, & Nox Microcosmi, Vigilia verò Dies. *Noctu dormiendum, interdiu vigilandum*, ajebat Hippocrates in Libro Prognost. in cujus loci expositione Galenus hæc habet verba. *Temporibus Hippocratis non aliud fuit ex natura, aliud ex consuetudine, nunc verò Divites è contrario agunt, tum in quibusdam aliis, tum somno, interdiu dormientes, noctu vigilantes.* Hanc consuetudinem invertendi tempus somni, & vigiliarum, acriter increpabat Seneca: *Antipodas in Urbe habemus*, ait ille; Morem hunc itaque perantiquum esse constat, qui semper damnabitur, & semper retinebitur.

Apud Græcos, Ægyptios, Romanos, Magnatibus morem fuisse noctes majori ex parte infomnes traducere, cum amicis cœnando, ex Poetis, & Scriptorum monumentis compertum

pertum habemus, mos enim illis erat cum domesticis modicè pransitare, vel matutinis horis jentaculum aliquod sumere, ~~mox cum~~ amicis lautè cœnare, in Tricliniis discumbendo, qualem morem Judæi quoque à Romanis, quibus parebant, per assentationem recepere, unde Christus Servator noster in ultima cœna cum Discipulis, in Triclinio discubuit, quamvis Pictores antiquitatis ignari, quibus quidlibet audendi semper fuit potestas, illum sedentem in capite mensæ soleant depingere, non enim in sinu Christi potuisset Joannes somnum captare, neque Maria Magdalena, dum Christus in Betania cœnavit apud Lazarum, stans retrò potuisset illius pedes lavare, nisi discubuisset, uti ex antiquo marmore Patavii invento ostendit Fulvius Ursinus, in Libro de Triclinio, atque Octavius Ferrarius in Opere Eruditissimo de Re Vestitaria. Forma autem Triclinii, apud laudatos Auctores visitur delineata; erant enim tres lecti, quorum unus erat in fronte, reliqui duo ad latera ad plures convivas excipiendo idonei, spatio medio ministris relicto, unde Horatius

Sæpè tribus lectis videas cœnare quater nos.

Lectum

Lectum etiam unicum in suis ædibus ritè,
 & decorè paratum, in quo cum magno luxu,
 & pompa cœnitarent habebant. Veteres
 enim in stratis discumbentes, ad noctes inte-
 gras cœnas traducebant, à Sole usque ad So-
 lem interdum, mimos, Pantomimos, ci-
 tharedos, & Phonascos habebant, ut post-
 quam epulis corpus saturassent animos quo-
 que hujusmodi illecebris pascere, interdum
 quoque literatos homines habebant, quos
 de rebus sublimioribus differentes audirent,
 sic Æneas postquam apud Didonem regio ap-
 paratu, coram Aulæ Proceribus cœnasset, sur-
 rexit crinitus Jopas, qui cœpit canere

. . . . *Errantem Lunam, Solisque labores,*

*Unde hominum genus & pecudes, unde imber &
 ignes.*

Hoc idem legitur apud Lucanum, cum Ju-
 lius Cæsar, victo Pompejo, à Cleopatra ma-
 gna pompa & luxu exceptus est, post cœ-
 nam etenim remotis epulis, ut longis collo-
 quiis noctem produceret, Achoream compel-
 lavit, ut Ægypti res abstrusiores, sacra &
 gentis mores proferret. Cum autem priscis
 temporibus paucas post horas à Solis occasu,
 vel ante etiam uti Domitianus, Svetonio te-

L. ste,

ste, qui non ultra Solis occasum coenabat, convivium suum celebrarent, & post epulas noctis reliquum cantu symphoniarumque, & eruditis colloquiis transigerent, in iis si longiores noctes fuissent penè absolutum erat coctionis opus antequam somno se traderent, quare à præpostero somni, & vigiliarum usu, à morbis minùs plectebantur, quàm qui nostra ætate hujusmodi vitæ genere delectantur. Principes enim multum nocturni temporis impendunt in multis occupationibus, quæ ad regimen spectant, conscribendis literis, audiendis iis, qui supplices libellos porrigunt, aliisque negotiis expediendis, deinde non rarò media nocte exacta, cibum capiunt, ac paulò post cubitum concedunt, quo pacto noctis reliquum, & meliorem diei partem, matutinas scilicet horas, quo tempore à Solari lumine vitales spiritus recreantur, irrequieti, & cum somnis turbulentis absumunt, unde postea nonnisi cum torpore, & vitiata coctione evigilant.

Quoniam autem consuetudinem hanc noctu vigilandi, ac interdiu dormiendi ab Aulis ablegare ferè impossibile est, aliqua moderatione saltem hac in re utantur Principes,

matu-

maturiùs cibum capiant , parcior sit cœna , & aliquod tempus inter cœnam , & somnum sit interjectum. Aliquam deambulationem à cœna commendat Hippocrates in primo , de Diæta , plurimùm enim confert ad flatulentias excutiendas ab assumpto cibo enatas. Augustus è convivio nonnunquam digrediebatur , convivas epulantes relinquens , paucis ferculis cœnam claudebat , mox acroamota , & histriones , aut triviales ex circo ludos interponebat , ac frequentissimè aretalogos. Modus etiam adhibendus circa tempus somni , & vigiliarum , sicuti enim sanitas , uti superiùs ex Hippocrate est dictum , in commodatione inter cibum , & labores posita est , ita etiam inter somnum , & vigilias. Satis erit si somnus ad vigilias subtripulam habeat proportionem , octo scilicet horarum spatium

Septem horas dormisse sat est , juvenique senique .
 Versiculus est , qui legitur apud Autorem libri de Medicina mentis , & corporis. Non ineptè Plutarchus somnum publicano similem faciebat , sicuti enim publicanus dimidium vectigalis suffuratur , ita somnus dimidium penè vitæ furripit , idcirco quò plus dormimus , minùs vivimus ; etenim si tempus illud quo ægro-

tamus, inter vitæ spatia non est computandum, sed illud quo valemus, ita neque tempus illud, quo dormimus, sed quo vigilamus. Magna tamen sunt beneficia, quæ nobis ex somno proveniunt, si modus adsit; legenda est Oratio, quam apud Ovidium habet Iris Junonis nuncia ad somnum in Cimmerio specu altum dormientem,

*Somne quies rerum, placidissime somne Deorum,
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Fessa ministeriis mulces, reparasque labori.*

Soepè mecum ipse quæsi, cur tantæ necessitatis sit somnus, ut sine illo vita nequeat subsistere, vel saltem miserrima, qualis Mæcænatii contigit, qui per triennium perpetuas vigilias sustinuit, donec tandem tabe consumptus periit, & Nizolio Ciceroniano, qui ut refert Heurnius in Libro de Morb. Cap. ad decennium usque infomnis vitam produxit, sed nihil potuit occurrere; quod animum veritatis avidum, satis expleret; etenim si quis dicat somnum maximè necessarium esse ad reparanda quotidiana spirituum dispendia, quæ contingunt ob diurnas vigilias, & animales operationes, regeram ego longè plus esse, quod noctu per somnum insensibiliter digeritur, ac
diffila-

diffatur , quàm quòd absumitur dum vigila-
 mus , & corpus exercemus ex observatione
 doctissimi Sanctorii in sua Medicina Statica .
 Si dicatur in somno ciborum coctionem perfici
 ob caloris , & spirituum ad interna retra-
 ctionem , & succum nutritium partibus prom-
 ptius apponi , ut animalia quædam per somnum
 pinguescant , quæ non fiunt in vigilia ob
 caloris , & spirituum ad externa expansionem ;
 quanquam vera sint hæc omnia , causam ta-
 men non ostendunt , quare somnus tantæ sit
 necessitatis , ut si quis cætera sanus ob ca-
 sum aliquem fortuitum duos , vel tres dies si-
 ne somno transigat , adeò imbecillem se per-
 sentiat , ut vix stare possit , quamvis alimen-
 ta optimi succi , & vina generosa ad refocil-
 landas vires illi non defuerint . Quid hoc
 rei est igitur , quod damna , quæ ex somni
 carentia contingunt , nulla alia re pensari
 valeant , nisi somno ipso ? Num id fieri cre-
 dendum est , quia in diuturnis vigiliis franga-
 tur tonus fibrarum , quæ ex jugi spirituum in-
 fluxu tensæ permanent , ubi in somno laxan-
 tur , & quiescunt , & in media quadam sta-
 tione consistunt ? Etenim dum vigilamus , sive
 sedeamus , sive ambulemus , nervi , & fibræ
 muscu-

musculares in continua ferè tensione, ac operatione sunt, licet aliqua intercedat alternatio, in somno autem omnes ex æquo feriantur; sic videmus cuncta animalia cum dormiunt in situ recurvo, ut Boves, Canes, Felles, & omnia quadrupedia jacere. Pueri quoque ferè omnes hoc habent, ut in lecto semper inflexa teneant crura, proVecti quoque ætate aliqua corporis inflexione somnum capessunt, neque enim dormirent, si extensa prorsus crura, & brachia in motu tonico servarent. At isthæc missa faciamus, & aliis foelicioris ingenii perscrutanda relinquamus.

Pro coronide hujus capitis lubet Hippocratis Oraculum apponere, quod ad rem nostram documentum salutare continet, sed propter verborum obscuritatem aliqua indiget expositione. *Somnus in frigore cooperto*, sic Divinus Præceptor 4. in 6. Epid. Varias hæc Hippocratis sententia è Græco in Latinum translata habet interpretationes, ut ex Galeno, & Vallesio in commento citati loci videre est, vera tamen, & germana interpretatio, quæ salubre documentum pro somno captando exhibet est, quod bonum sit dormire in loco potiùs frigido, quàm calido,
ut

ut respiratio sit facilior, nam in somno cum fiat retractio caloris ad interna, & præcordiorum intendatur caliditas, fatiùs erit inspirare auram frigidiorē, sed corpore pannis benè obtecto, ne à frigoris morſu ſomnus interturbetur. In hunc ſenſum quoque dictum iſtud Hippocratis interpretatur Paulus Heredia; hoc idem viſus eſt ſenſiſſe Cornelius Celſus, ſeu potiùs ab Hippocrate documentum mutuatus eſt, dum ſomnum in conclavi, quàm maximo laudavit. Non ſatis benè itaque ſibi conſulunt, qui ne à frigore hyemali infeſtentur, in anguſtis cubiculis dormiunt, ut ſolent apud nos Moniales, & quorundam Ordinum Religioſi Viri, qui in parvis cellulis ſomnum capiunt, & halitus ſuos, quos ab ore, & toto corpore expirant reſorbent. Quàm gravem odorem exhalent cellulæ huiusmodi norunt medici cum in illas pedes immittunt ad ægros manè inviſendos. Principes igitur, quibus omnia commoda ſuppetunt, dormiant, ut monet Hippocrates, *in frigore cooperto.*

CAPUT VIII.

*Excretionum naturalium, quæ reliquiae sunt co-
 elionum in nostris corporibus rationem ha-
 bendam, ut ritè fiant, ac ne una alte-
 ri impedimento sit.*

SI quemadmodum Coquinariae beneficio re-
 pertum est, quomodo cibaria, quæ ad
 vitam sustentandam sunt necessaria, ita para-
 ri possint, ut non solum palato magis sapiant,
 sed etiam ut in stomacho promptius confician-
 tur, ita Chimicæ Artis solertia fieri posset,
 ut quod in cibis succi nutritii est, & apti, ut
 in ultimum partium alimentum cedat, in
 quandam veluti quintam essentiam redigere-
 tur, ut si quid impuri esset, per simplicem
 transpiratum diffilaretur, nec opus esset, ut
 tanta excrementorum moles in ventre colli-
 geretur, quæ nos cogeret ad quotidianam
 egestionem, si hoc inquam obtineri posset,
 non ideò tamen crediderim, felicior fore
 talem hominis statum, immò supposita partium,
 qua conformati sumus, structura, infirmior ef-
 set, & minùs decorus corporis habitus, con-
 tinuam

tinuam enim à stomachi fermento , quod ferriari nequit erosionem cum animi morositate perciperemus , uti experimur vacuo prorsus stomacho , nam uti ex veteri Adagio , fames , & mora bilem in nasum conciunt , nec levis foret molestia , quam confluxus bilis , & succi pancreatici parerent. Difficilior propterea esset respiratio , intestina enim à ciborum reliquiis distenta , viscerum sunt substerniculum , unde est quod iis , qui die naturali unica tantum comestione utuntur , videantur pendere viscera , uti ajebat Hippocrates de rat. vic. in ac. n. 16. Sic idem Hippocrates in Libro de Arti. n. 51. in fracturis costarum inediam damnabat , *moderata enim ventris repletio , costarum fit directio* , ajebat ille : Necessaria est itaque propter partium crassiorum à chylo secretionem excrementorum in intestinis acervatio , & ad tempus retentio. Neque verò solum ad bonam corporis valetudinem , partes ad imum ventrem spectantes , turgescentiam quandam , & crassitudinem habere bonum est , sed etiam ad totius corporis venustatem , & elegantiam multum confert , non levis enim est turpitude ventris depressio , qualis in hypochondriacis , & scorbuticis

M

ticis visitur. Adeo verum est quod scripsit D. Augustinus in Libro 22. de Civ. Dei Cap. 24, nimirum quod, *nihil creatum videmus in hoc corpore utilitatis causa, quod non habeat etiam decoris locum. Plus autem nobis id appareret, si numeros mensurarum, quibus inter se cuncta connexa sunt, & coaptata nossemus.*

Non est igitur, quod homo hac in re à cæteris animantibus optet distinguî, sed sola ratione, ac temperantia, quæ si adsit, non solum alui excretiones, sed aliarum quoque partium ritè, & commodè fient juxta naturæ leges. Quomodo autem in statu bonæ valetudinis fiant in nostris corporibus naturales tum secretiones, tum excretiones, exponere instituti mei non est; id egit ex aſſe Doctissimus Terenzonius in Pisano Lyceo Medicinæ Professor in nuperis suis Exercitationibus, sed solum mihi mens est cautiones aliquot tradere pro sanitate tuenda, præsertim Principum. Cum verò tanti sit momenti, in statu corporis ægro, alvi & vesicæ excrementa diligenter observare, non solum ad morbi naturam dignoscendam, sed ad prognosim, & curationem instituendam, in statu quoque integræ sanitatis idem agere bo-

num

91
num esset. Verùm hæc animadversio, dum
benè valemus, ut plurimùm negligitur, at
in Principe, cujus incolumitas maximè est
optabilis, hujusmodi consideratio non est con-
temnenda. Oportet ergo Medicum, qui Prin-
cipis valetudini regendæ præest, illius natu-
ram perspectam habere, etiam in statu inte-
græ sanitatis, num alvum habeat ad solutio-
nem, aut ad strictionem propensum, & ad
assumpta respondeat, ut immoderantias pos-
sit temperare. Ut plurimùm Principes ob
ciborum multiplicem diversitatem, nec tam
facilem illorum coctionem, habere solent fa-
cilem, ubi enim minùs perfecta est coctio
solutior est venter; aliquando tamen ratio-
ne temperamenti, & quorundam ciborum u-
su, est adstrictior, unde non parva incom-
moda succedunt. *Ventris stupor, omnium con-*
fusio, immunditia vasorum, cerebri consumptio, aje-
bat Hippocrates 3. in 6. Epid. quod licet
Galenus in loci hujus expositione intelligen-
dum velit de vitiata ventriculi coctione, at-
tamen æquè benè, ut ait Vallesius, de In-
testinorum expultrice læsa poterit intelligi.

Si ergo contingat alvum plus quàm par sit
laxiorem esse, cibis potius, quàm medica-

mentis agendum , eā nempè exhibendo , quæ facultate aliqua adstrictoria , ac stomachi , & intestinorum fibras roborandi vi polleant , veluti panis ritè coctus , carnes assæ , fercula ex oriza , mala cidonia , pira , cavendo à vino dulciori , & bellariis .. Aliquando ex particulari aliqua constitutione , uti ex venarum angustia solutior est alvus , qualis observatio est Doctissimi Ballonii in suis Ephemeridibus , eò quia chylus non tam faciliè subeat venas mesaraicas , ajebat ille , juxta suorum temporum hypothesein , at veriùs per venas lacteas abdominis , quam ob causam , ait ille , mulieres , ut plurimùm laxiores habere ventres , nam cum multis cibis se obruant , ac sine ordine , & vitam desidem agant , ob vasorum conniventiam faciliè effluent , quod in hominibus , qui habent vasa ampliora , & vitam ducunt magis operosam , non ita evenit . Si itaque signa appareant , quæ venarum angustiam indicent , parciori cibo erit utendum , & qui vim aliquam habeat calorem innatum vegetandi , & ora vasorum ampliandi , sicuti corpus modicè exercere opportunum erit . Si verò adstrictior sit alvus , alimentis pariter agendum est , quæ alvum molliorem reddant ,
qualia

qualia sunt carnes teneriores, sed elixæ, veluti, vervecis, vituli, hædi, pullorum, pisces quoque, fercula ex herbis cum passulis, prunis, & similibus,

Pruna peregrinæ carie rugosa senectæ

Sume, solent duri solvere ventris onus.

Cavendum à clysterium emollientium usu, nisi summa cogat necessitas, licet enim ex lacte, herbarum decoctis parentur, attamen frequens illorum usus intestinorum fibras frangit, & effœminat, ac non rarò tormina in ventre excitat, præterquam, quòd corpus in malam consuetudinem trahitur. Novi olìm Romæ purpuratum Principem, qui cum alvi adstrictione laboraret, servum habebat, qui alternis diebus emollientem clysterem sibi inderet, non tamen semper cum utilitate, cum interdum in ventre excitarentur non leves turbæ, quo remedii genere propter consuetudinem uti coactus est ad multos annos, donec vixit; multo magis cavendum à laxantibus, & eccoproticis per os assumptis, aliquam enim semper in stomacho perturbationem pariunt. Laudant nonnulli in alvi adstrictione Cassiam ad aliquot dracmas, at cassia non tam innoxia est, ut illius usus non sit suspectus,

ctus, flatuosa enim est, & stomacho parum amica, idcirco à Ballonio Medico experientissimo, Cassia cacostomachos vocabatur, immò idem Ballonius 2. Epid. in renum, & vesicæ affectibus, sive purgato, sive impurgato corpore, Cassiæ usum omninò improbat, & virositatem quandam in illa agnoscit. Hanc pariter damnat Falloppius noster de Med. Pur. Cap. de Cassia, Joannes Beverovicus in Libro de Ren. & Ves. Cal., Ludovicus Nonius in Epistola ad eundem Beverovicium, & complures alii. Cum autem persœpè Principes, sive ex hæreditaria dispositione, sive ob errata in victu, renum affectibus laborare soleant, Medicus pro alvo laxanda, in persona Principis suspectam debet habere cassiam, sed potiùs talem diætam instituere, quæ ventris duritiem emolliat.

Non minùs quoque advertere oportebit, quales sint excretiones secundæ coctionis, atque etiam tertiæ, persœpè enim proportionem inter se debitam non servant, mictio plurima parvam significat dejectionem, ut ex Hippocrate 4. Aphor. conversa enim materia fluidiori ad vias urinæ, mirum non est, si sicciore fiant alvi fœces, & parvæ sint dejectiones,

Ationes, copiosæ autem fiunt mictiones, five ex usu ciborum calidiorum, & vini meracioris usu, five ex particulari temperatura calida, & sicca, qui enim talem habitum sortiti sunt, epiphlebi esse solent, hoc est venarum latitudinem habere, idèque plurimum mingere, cum per lactearum amplitudinem copiosus humor abripiatur, & sanguini permixtus, tandem ad renes deferatur; sic etiam ex eodem Hippocrate 3. in 6. Epid. *cutis raritas ventris densitas*, hoc est multus perspiratus alvum duriores efficit, subducta scilicet ventri humiditate, quæ fœces alvinas molliores reddit, & ad excretionem promptiores. Medici pensum itaque erit incumbere quantum licet, ut per hæc tria principalia corporis emissaria, impuritates ritè, & juxta naturæ leges expurgentur, quod obtinebitur, temperantia in victu, & recto rerum non naturalium usu.

CAPUT IX.

*Ex nulla re magis , quàm Animi affectibus periclitari Principum valetudinem , nihilque esse , cui minùs succurrere possit
Ars Medica.*

IN classe rerum , quas Medici non naturales vocant , quæ medium sunt quiddam inter ea , quæ sunt secundum naturam , & præter naturam , locum postremum tenent animi pathemata , sed primum forsan sibi vindicant , quatenus præ cæteris plurimùm habent virium ad bonam valetudinem evertendam , & graves morbos inferendos. Quantum polleant animi affectiones , & quàm grandem tempestatem temporis momento in massa sanguinea concitent , ex signis , & notis , quas in externis corporis partibus , ac in facie potissimum depingunt , facile estprehendere , qua de re egregiè scripsit Cambræus in Libro de Pass. Carac. , sic in ira , quæ præ cæteris passionibus vehementior est , fit primò aliqua sanguinis ad interiora retractio , sed paulò post majori impetu ad corporis

poris externa protrusio ; sic ubi quis ira fuerit correptus, facies, & oculi rubore suffunduntur, os amarescit, spumant labia, pulsus frequentes, & magni fiunt, verba interrupta, motus irrequieti multaque apparent, quæ hominis non sani, sed furentis, Orestes ipse diceret ; Anima enim sensitiva ubi satis virium esse agnoscit ad objectum, quod sibi odiosum, & infestum concipit propulsandum, collectis viribus, spiritus, & sanguinem ad externa protrudit cordis ministerio, quod ex spirituum animalium confluxu, tanta vi, ac tam crebrò systoles suas explicat, ut sanguis per arterias ad partes delatus, nec à Venis tam promptè resorptus, non possit, quin cutim rubore perfundat, ubi in timore, dum videt non esse sibi tantum roboris, ut longè à se quod hostile est repellat, contraria eveniunt, fibris enim per totum contractis impeditur sanguinis motus, seu ejusdem sanguinis per Arterias ad suum principium fit retractio, quando inter varios sanguinis motus retrogradum etiam nonnulli admittunt, lege enim consortii, & mechanica necessitate inter Animam, & corpus, conspicuum est ad quasdam motiones Animæ, quasdam etiam fieri in cor-

N

pore

pore, & in massa fluidorum motiones, sic hominibus subito timore perculsis pallor in facie apparet, attonitum simulachri ad instar perstat corpus, mens stupet, & vox faucibus hæret. Sic quælibet alia passio propria signa, & notas habet, quibus seipsam prodit, uti apud laudatum Scriptorem videre est. Si ergo ad Animæ perturbationes tanta fit in sanguine, & fluidis omnibus fusque deque perturbatio, mirum non est si propter animi pathemata naturalis œconomia pervertatur, & facili negotio corruat bona valetudo. Non desunt apud Scriptores exempla eorum, qui ex nimio iræ impetu subito extincti fuerint, quod pariter legitur de aliis, quibus ex nimio terrore, sive ex improvise gaudio post magnum mœrorem interclusus est spiritus.

Ast cum animi affectus in privatis hominibus, atque etiam infimæ fortis adeò polleant, ut quotidie videmus, quantò plus virium habebunt in iis, qui licet supra cæteros constituti, tota sua potestate impetrare non possunt, ut omnia, quæ flagranter optarint, obtineant, nec efficere, ut fortuita quædam, & valdè molesta iis non eveniant,

de

de quibus ne per somnium quidem cogitarint. Quis ex iis, qui Principatus, Regna, & Imperia possident, Augusti fortunam, prosperitatem, imperii amplitudinem, & longam ætatem sibi non optaret? At si quis Caput 45. Libri septimi Histor. Natur. Plinii legat, ubi longa serie Augusti infortunia, & casus adversi recensentur, Principem infelicissimum pronuntiabit, licet inter felicitatis exempla numeretur. Augustus ipse de rebus sibi adversis non rarò conquestus est, præcipuè de Juliæ filiæ moribus, cujus pudicitiam suspectam habebat, idcirco inter amicos dicere solebat, *duas habere filias delicatas, quas necesse haberet ferre, Juliam, & Rempublicam*, ut legitur apud Macrobius in Libro 2. Satur. Cap. 5. Quàm gravi metu, ac mœrore affectus fuerit, ubi Varianæ cladis in Germania nuntium accepit, ex Scriptorum monumentis satis constat, excubias enim per Urbem indixit, ne quis tumultus exurgeret, quasi Germani in Italiam irrupturi essent, ludos Jovi vovit, ut Rempublicam servaret, *adeò consternatus, ut per continuos menses barba capilloque summisso, caput interdum foribus illideret vociferans, Quintili Vare legiones redde.*

Augustum licet bono , & decoro habitu ex
 sui natura præditum , valetudinarium , immò
 per sæpè gravibus morbis conflictatum fuisse le-
 gimus , ut Antonius Musa Medicus celeberrimus ,
 illius desperata salute , dum ex reme-
 diis , quæ salubriora videbantur nihil leva-
 minis obtineri adverteret , raro exemplo pe-
 riclitatus fuerit , nam ut ait Plinius *Augustum*
contraria Medicina gravi periculo exemit , quod
 perrarò facere solent Medici , qui ut ait Cel-
 sus *in splendida persona, conjectura sua nolunt peri-*
clitari , ne occidisse , nisi servarint videantur .
 Improperam autem illius Principis valetudi-
 nem , & frequentes morbos , nonnisi ad ani-
 mi pathemata , à quibus ob malè inter se
 coherentem iniquæ fortunæ , ac felicitatis in-
 terdum mixturam cavere non poterat , referri
 potuisse crediderim . Cum autem Principibus ,
 qui populos regunt , ferè quotidie causæ non
 desint , quæ illorum animos transversos agant , non
 equidem mirari convenit , si ut plurimùm mi-
 nùs prospera valetudine fruantur , mirari po-
 tiùs licet , cur non sæpiùs decumbant . Quàm
 gravi tempestate per totam Europam primo
 hujus Seculi decennio jactata fuerit Principum
 fortuna , satis constat , ut Summo rerum om-
 nium

nium Rectori pro iis componendis , & pace restituenda, suscepta fuerint publica vota.

Principes itaque , si illis cordi est benè valere , à violentis animi affectibus quantum licet caveant, non ita tamen, ut ad apathiam illam , quam Philosophi quidam ambitiosè nimis affectarunt , studeant pertingere, id enim esset hominem ex homine tollere , nam uti inquit D. Hieronymus *Nos affectus , & perturbationes , quandiu in tabernaculo corporis hujus habitamus , & fragili carne circundamur , moderare , & regere possumus , amputare non possumus*. Gaudeant igitur , doleant , tristentur , misereantur , irascantur etiam aliquando , sed iræ sint Principe dignæ, veluti de Jove Ovidius ,

Ingentes animos, dignas Jove concipit iras,
sic etiam in Sacris Literis Deum iratum legimus , de hominum sceleribus pœnam sumplisse. Multum itaque interest num quis irascatur , an incandescat , ut postea eorum , quæ iratus perpetrarit pœniteat , uti de Adriano Imperatore, ut refert Galenus de cognos. & cur. ani. mor. qui ira percitus cum stylo oculum servo perfodisset , ac postea illum vidisset factum unoculum , commiseratione ductus, pollicitus

licitus est illi daturum se quod vellet, & optaret, at cum ille taceret, eundem sermonem repetiit, cui ille respondit, se nihil, nisi oculum amissum optare, qui restitui non poterat. Ratio itaque sola habenas teneat, & Animæ sensitivæ motus in officio detineat, ac præsertim in iracundia, in quam facillè delabuntur, qui summa potestate gaudent.

. . . . *Animum rege, qui nisi servit*

Imperat, hunc frenis, hunc tu compesce catenis.

Moderatio igitur in iracundia maximè commendabilem, & subditis percarum efficit Principem, ut qui certi sint nihil ab eo deliberari posse, nisi quod prudentia, ac justitia maturarit. Principibus equidem mirum in modum quadrat, quod Claudianus scripsit,

. . . . *Diis proximus ille est,*

Quem ratio non ira movet.

Unica igitur passionum medela, ne tam graves valetudini noxas inferant, erit ratio, non ab Arte Medica, sed à morali Philosophia petenda, non enim quidquam aliud, quàm rationem suggerere potuit Galenus in laudato Libello de cogn. & cur. anim. morbis. Ne autem hac in re inane prorsus videatur Archiatri officium Principis valetudini excubantis, illius

illius pensum erit advertere, in quemnam affectum ille sit pronior, num ad iram, an ad mœrorem, & alios affectus, quos ipse quàm quispiam alius cognitos habere credibile est, poterit opponere talem diætam, & vivendi rationem, quæ vim habeat moderandi dispositionem, quæ affectui naturali vim præbet, ut si præservida temperie præditus sit, commendet talem victum, qui nimium sanguinis, & spirituum fervorem compescat, laudet vina acidula, sive diluta, summatim diætam perfrigerantem, si verò ex naturali temperie illum videat ad mœrorem propensum, cibariorum usum, quæ sanguineam massam volatilibus particulis saturent, & spiritus vividiores efficiant, prout ferret occasio approbet, vina mediocriter generosa illius temperamento magis accommoda commendet, talia enim melancholicis, & qui gravioribus curis premuntur solent esse remedio, dum particulas sanguinis acidas mitiores reddunt, eo prorsus modo, quo stigmata acida vitrioli, sulphuris, aliorumque, spiritu vini dulcescunt. *Date siceram mœrentibus, & vinum iis qui amaro sunt animo*, ut in proverbiiis habemus. Sic Helena, ut ex Homero in Odis., Menelao, & Telemacho Ulyssis Filio,

Filio, pharmacum illud mœroris, vinum scilicet nepenthes, quo à Polidamna Regis Theonis Uxore in Ægypto fuerat donata propinavit. Si verò ob passionem aliquam diù perseverantem, Principis sui habitum videat gracilescere, & faciem decolorari, illum admoneat de remediorum necessitate, ad proximam ægritudinem antevertendam, hujusmodi enim cogitatio, à contemplatione Idæarum quæ excruciant, mentem forsan abducet.

CAPUT X.

*Quale debeat esse in Principibus Literarum
Studium, ne bonæ valetudini
inferatur noxa.*

PRincipes quorum proprium esse debet facere scribenda, interdum libido solet incessere, ut in literarum studio inclarescant, & in hujusmodi mustaceo, ut dici solet, laureolam quæritent, illos tamen, ut plurimum, diligentia frustrante, ut quod optarint non tam faciliè attingant, & immò quod pejus est, bonæ valetudini non levem injuriam faciant. Dedecet sanè Principem quemcumque; eoque
magis

magis quò excelsior est, literarum omninò rudem, & amusum esse, minùs enim gratus, & carus est subjectis populis, qui Principem suum tanquam virtutum omnium exemplar habere gestiunt, sicuti multum illi confert literis in primævo juventæ flore operam navasse, ac præsertim humanioribus studiis, veluti Latinæ Linguae, Rhetoricæ, Poeticæ, præter quàm enim quòd multum laudis, & decoris sibi adsciscet, id beneficii assequetur, ut si ex nativa temperie asperioris naturæ sit, hujusmodi studiis illam exuat,

Scilicet ingenuas didicisse fideliter artes,

Emollit mores, nec sinit esse feros.

Decet itaque eum, qui ad imperandum est natus, literis mediocriter esse imbutum, atque etiam de sublimioribus Scientiis, uti Philosophia, mathematicis disciplinis aliqua delibasse, ut si aliquando publicis disputationibus intersit, statum saltem Quæstionis intelligat, non est tamen necesse, ut logicas subtilitates calleat, & *Curtum sermone rotato Torqueat enthymema*. In Philosophia tamen morali, magis quàm in naturali illum instructum esse oportet, cujus facultatis egregia sunt monumenta, tum ex antiquis, tum neo-
Q
tericis

tericis Scriptoribus, ex quibus optima documenta tum ad sui, tum ad aliorum regimen exiguo labore haurire poterit. Qui literarum studio totos se dedere, ut nomen aliquod sibi comparent, satis norunt quanta temporis, virium, & sanitatis dispendio constet hæc laudatio. *O hominem literatum*, illi enim necesse fuit libris impallescere, & lucernariam vitam degere, sic de Demosthene ajunt: illum, plus olei, quàm vini absumpsisse,

*Qui studet optatam cursu contingere metam,
 Multa tulit fecitque puer, sudavit, & alsit,*
 ajebat Horatius in Poetica. Cum itaque non nisi multo labore, & vigiliis commendatio aliqua in literis obtineri possit, & consecrariè cum sanitatis ruina, Principes, qui non sibi tantum, sed aliis nati sunt, ad propriam valetudinem tuendam excubare debent, & scire ad sobrietatem. Innumera ferè sunt damna, quæ ex impensiori studio, ac rerum abstrusiorum pervestigatione sanis corporibus proveniunt, stomachus primò immoderati studii poenas luit, distractis nempe à ciborum coctione innato calore, & spiritibus. *At imbecillis stomacho, quo in numero magna pars urbanorum,*

banorum , omnesque penè cupidi literarum sunt ,
 ajebat Celsus Libro 1. Stomachi itaque im-
 becillitas nimiae attentionis ad studia , & lu-
 cubrationis vitiosum est productum , ex quo
 tanquam è scaturigine singulis partibus lan-
 guor promanat , nam qualis chylus talis san-
 guis , ac exinde depravatus corporis habitus.
 Scitè propterea Q. Serenus stomachum totius
 corporis regem appellabat , cujus validus te-
 nor omnia membra confirmandi vim habeat.
 Præ cæteris verò partibus , Caput sedes Ani-
 mæ , & Arx Minervæ graves persentit noxas ,
 nam propter nervorum contentionem , & ex-
 stasim quandam in altis contemplationibus , lu-
 ce animali destituuntur partes corporis , unde
 torpor , & segnities , ac eandem ob causam
 tardiori lapsu fluit sanguis per suos ductus , &
 naturalis totius corporis œconomia pervertitur.
 Multa igitur ab intensiori animi exercitatione
 in literarum studio corpori consequuntur in-
 commoda , rectè propterea ajebat Plutarchus
 in Libro de Pre. Salub. quòd si corpus dis-
 ceptet cum Animo de damno dato , non fore ,
 ut hic noxæ eximeretur. Quippe cum Animus
 contentionibus , & studiis est intentus suis ,
 abutitur corpore. Plato quoque in Timæo ,

ajebat Animum studiis intentum corpus imple-
 re languoribus, ut postea necesse sit studia
 omnino deferere. Innumera penè sunt incom-
 moda, quæ affectatio nominis celebritatem
 adipiscendi in literis valetudini infert, adeò,
 ut perdifficile sit eodem tempore assequi ma-
 gnam famam, & bonam valetudinem, cum
 enim necesse sit ad assiduam librorum lectionem
 incumbere, interdum scribere, idque fieri ne-
 queat sine continuata ad plures horas sessione,
 vel statione, utroque modo corpus graves
 noxas persentiscit, in sessione enim propter
 compressionem, femorum, & crurum stupor
 consequitur, in statione muscoli ob motum
 tonicum defatigantur, & in utroque situ san-
 guinis motus retardatur. Observatione dignum
 est, quòd Religiosi quidam coetus, qui lite-
 rarum studio potissimum sunt addicti, licet
 alioquin civilem vitam ducant, ac alimentis
 boni succi alantur, omnes ferè sint macilenti,
 & melancholici, alii verò Religiosi Ordines
 ad pietatis studium, & cœlestium contempla-
 tionem intenti, vitæ austeritatem profitentes,
 licet nudipedes, ac iisdem vestibus tam hye-
 me, quàm æstate obducti, ut plurimum obe-
 si sunt, valentes, & benè colorati. Cum
 itaque

itaque Principes valetudinis suæ studiosi esse debeant, non solum in sui gratiam, sed & aliorum, quibus præsunt, modicè & pro oblectamento studiis aliquot horas diei impendant, & si illis vigilandum est, id agant, ut subiecti securiùs dormiant, uti Epaminondas Dux Thebanorum, qui ut scribit Plutarchus, quæsitus cur noctu Urbis moenia perlustraret, respondit se sobrium esse, & vigilare, quò reliquis liceret temulentos esse, ac dormire. Sic Homerus 2. Iliadum, Jovem finxit semper vigilantem dum cæteri Dii altum dormirent.

Tum reliquos omnes, divosq; hominesq; tenebat

Pernox somnus, at insomnis saturnius unus

Pectore sollicito voluebat.

Præterea observatum est Principes, qui se totos sublimioribus scientiis comparandis devoverint, parum fortunatos fuisse, ac non solum valetudini, sed etiam famæ, & existimationi injuriam fecisse, ut etiam interdum scommatibus, & dictæriis traducerentur. Alphonsum Castellæ Regem, cujus tabulæ Astronomicæ adhuc extant, multis infortuniis vexatum fuisse historiæ referunt, & cum in Planetarum motibus observandis totus esset, & præcipuè in martis erroribus, errata sua in
popu-

populorum regimine non satis observasse creditus est, quin eò impietatis etiam devenisse ajunt, ut Momi Lucianici ad instar opera divina carpere voluerit. Julianum Augustum, vulgò apostatam dictum, in eloquentiæ studio, & omnigena eruditione inclaruisse, uti opera illius testantur, satis perspectum habemus, sed in quas superstitiones se dederit, & qualis fuerit illius exitus loquuntur historiæ. Henricus Octavus Angliæ Rex, cui Ludovicus Vives commentarios in Librum D. Augustini de Civitate Dei dicavit, literarum cultor fuit, & cum adversus Lutherum scripsisset, Catholicæ Fidei Defensoris titulum promeruit, ast in quos errores Regius ille Scriptor lapsus fuerit, sciunt omnes, ac ipsemet, si Scriptoribus adhibenda fides, dum animam ageret, omnia se perdidisse confessus est. Jacobum Stuardum primum magnæ Britanniæ Regem, quòd in evolvendis libris ad Liturgiam spectantibus, ac Theologiæ studio esset nimis occupatus, qua in re adeò eminere se credidit, ut Cardinali Bellarmino litem moverit, publicis scriptis editis, nec sine acrimonia, & conviciis, quibus tamen responsionem non minùs doctam, quàm huma-

humanitate, & reverentia regio Nomini, plenam Bellarminus reposuit, veluti Purpuratum Principem decebat in Religiosissimo cœtu Patrum Societatis Jesu antea enutritum, Angli ipsi percontemptum Regem Theologum appellabant. Antoninus pius Philosophi cognomentum est assecutus, sed nullum magnanimi Principis titulum promeruit, nulla militari expeditione suscepta, nimis facilis in puniendis criminibus, & toleranda Faustinae nota impudicitia. Principes igitur, qui impensius, quàm par est literis se dedant, non raro apud subjectos populos malè audiunt, tanquam nati potius ad claustra, quàm ad castra. Romulum, qui in illa temporum ruditate totum annum in decem menses non satis ritè digesserat, hoc carmine laudavit Ovidius,

*Scilicet arma magis, quàm sidera Romule noras,
Curaque finitimos vincere major erat.*

Si tamen Principes polymathia delectet, & in quocumque scientiarum genere eruditionem paucò labore, & cum laude, quodque magis refert sine valetudinis damno assequi, id illis erit perfacile, nimirum si Poetas, Oratores, Philosophos, Mathematicos, Theologos alant,

alant, & succilivis horis atque etiam super
 coenam, & prandium illos audiant variis de
 rebus differentes, ac ab illis ediscant, quæ
 multo studio, & lucubrationibus à mutis ma-
 gistris, hoc est libris didicerint. Morem hu-
 jusmodi servavit Franciscus Primus Galliarum
 Rex, magnus Literatorum Fautor, qui ut refert
 Bruyerinus in sua Nuncupatoria ad Librum
 de re Cibaria, dum cœnaret, ac pranderet,
 assidentes habebat in quocumque genere præ-
 stantiores Literatos; quod itidem facere con-
 sueverunt Leo Decimus, & Clemens Septi-
 mus Pontifices Maximi de Medicea Familia,
 cui ex Regia Meccœnatis stirpe prognatæ ju-
 re quodam per traducem, peculiare fuit cele-
 briorum quosque in re literaria Viros quocum-
 que tempore fovere, atque alere. Idem
 quoque observatum est in Principum Esten-
 sium Nobilissima Familia, quæ semper pro-
 more habuit Aulam habere doctissimis Viris
 plenam, quò factum, ut Celeberrimos Scrip-
 tores, ac Poetas habuerit, qui illorum fa-
 cta posteritati commendarint, quales fuere
 Areostus, ac Tassus.

Poterunt itaque facili negotio Principes,
 in Philosophicis, Mathematicis, in experi-
 mentali

mentali scientia , & in quocumque discipli-
 narum genere abstrusiorum rerum notitiam sibi
 comparare , Viros Eruditos colloquentes au-
 diendo , vel mensis remotis , aut eo tempo-
 re , quo Domitianus , ut horas falleret Mus-
 cas sagittis confodiebat , sicque sine tortura
 intellectus , & bonæ valetudinis dispendio
aliena frui insania , uti Plinius de iis dicere
 solebat , qui novas *Ædes* construere nole-
 bant , sed ab aliis magnificè , & multa im-
 pensa constructas parvo sibi comparabant .
 Mirum est , quantum se torqueant , & fati-
 gent Philosophi , Mathematici , & rerum na-
 turalium scrutatores , in problematum quo-
 rundam solutione , ut plures noctes insom-
 nes ducant , ac persœpè operam ludant . Vo-
 verat olim Jovi Dionysius Syracusanus Coro-
 nam auream , aurique optimi massam Artifici
 dederat pro Corona construenda , ast ille sur-
 repta auri portione , argentum substituit , sen-
 sit Artificis dolum Dionysius , at quia Coro-
 na satis elegans erat , ac putabat Jovem Op-
 timum Maximum illam , qualiscumque esset ,
 benignè esse excepturum , passus non est eam
 infringi , & liquari , & aliam ex puro auro
 fabrefieri ; attamen peroptans scire quota

P

portio

portio esset argenti permixti, Archimede accersito, ab eo quæsit, ut ingenio suo perscrutaretur quantum mixturæ pro retento auro in Corona latitaret, quo audito ille attonitus, ac stupens abiit, seipsum excrucians quam ratione rem tam arduam posset pertingere, donec tandem cum in balneo esset, voti factus est compos, ex illo enim emergens ratiocinando ex uno in aliud progrediens, modum reperit, quo mechanico artificio sciri posset quantum argenti auro suffectum fuisset, ac reperta proportione, quam habet aurum in pondere ad argentum data paritate molis, magna cum sui laude Dionysio satisfecit. Hanc Archimedis inventionem verbis satis eleganter expressit Q. Rhemmius Fannius. Tam parvo igitur constat Principibus eruditio, quam magno privatis hominibus, qui sibi eam compararunt.

Magnum præterea ornamentum facili negotio sibi accerferent Principes, si præter Latinam Linguam, aliarum etiam, quæ in Europa usui sunt peritiam acquirere studerent, quod facili negotio, atque etiam cum oblectamento obtinerent, si peritos homines in familiæ censu haberent, quibuscum horis
qui-

quibusdam diei, animo curis vacuo colloquerentur. Mithridates Rex Ponti, & Bithiniæ sua ætate magnæ admirationi fuit, nam, ut refert A. Gel. duarum, & viginti gentium, quas sub ditione habebat, linguas percaluit, earumque omnium gentium viris nunquam per interpretem locutus est. In hanc rem factum oppidò curiosum, & memoratu dignum lubet referre, quod legitur apud Laurentium Cappellonium in Libro Sermorum Variorum italico idiomate conscripto, Libro 2. Cap. 1. Cum Bononiæ esset Carolus V. Imperator, ut à Clemente VII. Pontifice Imperii Coronam susciperet, Franciscus Sfortia Dux Medioliani, qui perduellionis apud Imperatorem fuerat accusatus, quòd cum Gallorum Rege secretò conspiraret, impetrato à Cæsare, faventibus Legatis Venetis, Diplomate, seu salvo conducto, ut vocant, Bononiam venit, ut objecta crimina dilueret. Is ergo, ubi ad Cæsarem datus accessus, præstitis debitis obsequiis, Diploma è sinu extractum illi obtulit inquit, illo amplius sibi opus non esse, dum hujusmodi præfidium quævisset, non quòd Cæsaris æquitati, aut innocentiae suæ diffideret, sed ut à

Cæsareis ministris sibi nimis infensis caveret , ubi autem fidei , & devotionis suæ erga Sacrum Romanum Imperium testimonia , & experimenta adferre cœpit , Antonius de Leva , natione hispanus , qui tunc aderat , lingua hispanica Sfortiam italico sermone loquentem vehementer interpellabat , ut Sfortia Orationis suæ filum prosequi non posset ; quare hic cognito hispani ministri Artificio , lingua germanica loqui cœpit , quam cum non calleret aliter , filere coactus est non sine tamen indignatione , quam cælare non poterat , sic Sfortia commodè apud Cæsarem à criminum suspicionem fidem suam liberavit ; Imperator autem commendata generosi Principis prudentia , & sagacitate , Mediolanensis Ducatus dominatum , Sfortiæ restituit , & confirmavit , reclamante licet Antonio de Leva , qui assererat , Mediolanensem Ditionem , pluris faciendam , quàm totam Hispaniam ,

CAPUT XI.

Quale esse debeat in senili ætate Valetudinis regimen.

S Anum profectò consilium est sanitatem, qua sola felices à miseris dignoscuntur, quanta fieri potest diligentia quocumque tempore custodire, ast in senili ætate potissimum id agere saluberrimum est: Juvenilis enim, ac Virilis ætas, causis quæ ab extrinseco proficiscuntur, facile obsistunt, ast non ita senes, qui ut veteres fagi ad quoscumque ventorum flatus facili negotio concidunt. Sicuti ergo quisque ubi canitiem accedere cognoscat, rectè sibi prospiciet, si valetudinis suæ meliorem quàm antea curam habere incipiat, ita Princeps, cui ad senectutem vergenti, gravior semper curarum moles incumbit, alteram vivendi rationem instituat necesse est, ut feliciori sorte mortalitatem vitæ hujus exuat, Senectus, cujus propria est ingenii maturitas, si adjunctam habeat sanitatem, verus vitæ fructus dici meretur.

Primò itaque talis diæta erit instituenda,
quæ

quæ lampadem vitalem sustentet, non obruat; cum ergo senectus pueritiæ sit opposita, diversa ratione est procedendum, in puerili enim ætate cum in dies calor, & robur vegetior, ac robustior fiat, oportet sensim alimentum augere, in senili verò, ubi languidior est vitalis ignis, & stomachi fermentum infractum, alimoniam imminuere necesse est, id tamen intelligendum velim de primo senio, nam in postremò senes ætate confecti, ut ait Galenus Com. Aph. 13. 1. Sec. *tale quid patiuntur, quale lucernis penè extinctis accidit, quæ continuam exigunt olei suffectionem, multam autem, & cumulatam nequeunt sustinere.* Parciori itaque victu utatur, & simpliciiori quoque, defuescat enim oportet Princeps à multiplici ciborum varietate, & conditura, quæ Principum mensis familiaris est, alimenta sint boni succi, promptæ coctionis, & quæ alvo facile secedant, laudantur carnes, quæ ut superius dictum, ad stateram sunt minùs graves, uti Vervecis, Pullorum, & aliorum volatilium; cum varia sint temperamenta, & senectus multam habeat latitudinem, cibi mensura determinari nequit. Satis autemimenti fuisse sumptum dignosci poterit, si distensio
& gra-

& gravitas in stomacho non perferriatur, si faciles sint somni, si corpus benè alatur. Jejunium à senibus facile perferri scripsit Hippocrates. Hinc nonnulli monositiam, hoc est unicam comestionem laudant in primo senio, at satiùs est bis in die comedere, quàm semel plus quàm par est stomachum onerare, citiùs enim senescere, scripsit Hippocrates, eos, qui unicæ comestioni assueverint. Quoniam, ut plurimum in magnis culinis ubi multitudo est coquorum ad mensas lautè instruendas insudantium, non tam ritè uti opus esset coqui, ac parari possunt epulæ, ut vitium aliquod incoctione ab igne, sive violento, sive nimis lento non referant, Principi seniori jam factò esset valdè conducibile suum habere coquum, cui nullum aliud munus incumberet, quàm ut domino suo summa patientia, & attentione fercula pararet, non solùm, ut palato sapiant, sed ut prosint, habita per experientiam hujusmodi cognitione. Rectè quidem in hanc rem Martialis,

Non satis est Ars sola Coquo, servire palato,

Namque Coquus domini debet habere gulam.

Præter multa incommoda, quæ secum adfert Senectus, non exiguæ molestiæ est alvi adstrictio

Etio senili ætati propria, & familiaris, eoque
 magis Principibus, cum senes fieri incipiant,
 propter vitam minùs exercitam, quàm soleant
 cœteri homines, cum multum conferat ad al-
 vum facilem egestionibus reddendam quo-
 tidianus, & conveniens corporis motus. Ne-
 que præter rationem est senes huic incommo-
 do obnoxios esse opposito prorsus modo quo
 pueri, & juvenes, quibus ut plurimum so-
 lutior est alvus; in senectute etenim partes
 omnes siccantur, ut membranæ ipsæ obri-
 gescant, & cartilagineæ fiant, ac contracti-
 litatem, & distractilitatem, quarum ope fiunt
 excretiones amittant. Ut alvus itaque mollior
 reddatur, cibariis potiùs ad id aptis, quàm
 medicamentis agendum, uti superiùs est di-
 ctum, *In alimento Medicina bonum*, ajebat
 Hippocrates, medicamenta etenim frequenter
 sumpta, præter malum habitum, quem inducunt
 ventrem in dies adstrictiorem reddunt. Alvus
 itaque mollis servanda, ea cautione tamen,
 ne plus quàm par est solutior reddatur, ex his
 enim duobus extremis tolerabilior est alvi ad-
 strictio, quàm ejusdem solutio, præsertim in se-
 nili ætate. Refert Martinus Lister in suis
 commentariis supra Sanctorii Staticam, senem
 se

se novisse sibi amicissimum 86. annos agentem, qui sanus, & satis liberaliter comedens, ex plurimis annis semel tantum in septimana, & interdum etiam ad quatuordecim dies deiciebat. Quoad potum vinum dulce defæcatum, ex uvis maturis, & perfectioribus factum ad vitam sanam, & longævitatē erit accommodum. Sicut autem in pueris debet esse vinum tenue, ac dilutum, ita in senibus meraciùs, hyeme præsertim. Dediscat quoque oportet nivis usum, qua per æstatem Principum mensæ carere nequeunt, satis sit in summo æstu, si vinum bibat aqua modicè perfrigeratum, hyeme autem si non ad ignem, saltem in loco tepido detentum, nulla enim ratio apparet quomodo frigida potio illi conferre possit, cui frigent effæta in corpore vires. Frigidum, ut ait Philosophus, non ingreditur opera naturæ, nisi per accidens, caloris excessum contemperando, sapere propterea didicerunt etiam juvenes, qui fumantes potiones Cocholate, Caffè, The forbillando assumunt, quæ in senili ætate eò magis convenient.

Quotidie corpora exercere non minùs necessarium est, quàm ipsum alimentum, & for-

Q

fan

san Principibus in ætate senili magis convenit, quàm juvenili, ad corporis perspiratum conservandum adeò necessarium, in juventute siquidem, ubi calor viget, & mollior est textura, facilior est difflatio, in senectute verò, quæ comitem habet siccitatem, & cutem strigosam, difficilior. Nihil est autem, quòd insensiles aporrhias magis promoveat, quàm corporis motus, in quo videmus faciem rubescere, venas inflari, & cutim incalescere, sique motus sit fortior sudorem erumpere, bonum itaque erit, si modicè se exerceat, sub recto potius, quàm in loco aprico per hyemem, cavendo quantum fieri possit à flatibus aquilonaribus, qui cutis poros adstringunt. Ad obtinendum facilem perspiratum, præter exercitium corporis, non parum conferent molles frictiones cum oleo amygdalarum dulcium, ad laxandas cutis fibras aliquando nimis intentas, glandularum poros obstruentes. *Melle intus, oleo foris*, dictum satis vulgatum, quo pacto Democritus longævitatē affectum se dixit, in senectute siquidem nihil magis timendum, quàm siccitas, & cutis stipatio, quare molli, & blanda frictione conservatur necessaria illa transpiratio, qua diminu-

ta

ta præstò sunt catharri in pectus, & alias partes. In hunc finem quoque aptis vestibus muniendum erit corpus ab aeris injuriis, & capitis præcipua cura habenda, si capillis sit denudatum.

Equidem hisce temporibus comæ adscititiæ usus adeò inolevit, ut pauci videantur senes, nec ullus ferè sit Princeps ætate pro-
 vectus, qui canitiem alienis capillis non obtegat, & frequenti barbæ rasura juventæ decorem non præseferat, quod fanè laudandum, nam præter quàm quòd caloré foveat hyeme potissimum, quod senibus infestum est, id etiam efficiunt, quòd Principes hoc pacto sibi magnam animi hilaritatem conciliant, dum in speculo ætatis injurias non vident. Priscis temporibus, quibus capita non velabant, calvitiam homines iniquè ferebant, timentes ne cœteris forent irrisui. Julio Cæsari adeò probrosa erat calvities, ut illam incipientem occultare sattageret, capillos à vertice revocando, nullum propterea honorem à Senatu libentiùs accepit, quàm jus laureæ coronæ perpetuò gestandæ. Mirari subit quomodo omnes ferè Svetonii Cæsares, hac deformitate laborarint, uti Augustus, Tiberius, Caligula,
 Q 2 Otho,

Otho, Domitianus, quem propter favitiem, Neronem calvum per contemptum appellabant, unde Ausonius,

. *Quem calvum dixit sua Roma Neronem.*

A' solo calvitiei nomine ita offendebarur iste, ut si apud illum quis alicui calvitiam pro joco, vel jurgio objectasset, pro capitali crimine haberetur. Apud Judæos quoque, ut ex Sacra Historia habemus, calvities in contumeliam trahebatur, quam ob causam Eliseum Prophetam, ut ex 4. Reg. Cap. 2. subsannantes pueri vociferabantur, *ascende calve, ascende calve*, quibus ille indignatus maledixit, & mala imprecatus est, unde paulò post quadraginta duo ex iis miserè discerpti fuere. Adeò deformis quocumque loco, & tempore inter homines habita est calvities, ut nemo non illam obtegere sattagat, rectè propterea Ovidius,

*Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus,
Et sine fronde arbor, & sine crine caput.*

Quoniam igitur fugaces anni senum capitibus tale præsidium, & decus furripiunt, quales sunt capilli, Ars naturæ imitatrix senili ætati benè consuluit, comas adscititias tam elegantes construendo, quæ præter beneficium venerationem

nerationem conciliant. Neque dubitari licet, quin ficta hujusmodi capillamenta, præter elegantiam multæ sint salubritatis, dum passim videre est Medicos ætate graves, & filicernio jam proximos, non ut olim nudo vertice, & proluxa barba famam sibi aucupantes, sed imberbes, & capillatos in publicum procedere ad ægros invisendos, & dissertationes ab Exedris habendas. Nisi ergo aliqua particularis affectio adsit, veluti Cephalalgia, & oculorum lippitudo, cum interdum extent, qui nec pileolum sericeum perferre queant, nostrorum temporum consuetudo tales comas ex alienis capillis gestandi invaluit. Carolus V. Imperator, cum in Italiam venisset, Imperii Coronam à Summo Pontifice Clemente Septimo Bononiæ suscepturum ob gravem capitis dolorem nativam comam satis elegantem sibi abscindi jussit, quem Aulae primores ridenda assentatione imitati sunt, dum comis, quas magno studio aluerant depositis tonsi omnes Cæsari spectandos sese præbuere.

Aulae quoque morem somnum captandi cum nox medium iter confecerit, & Solem salutandi, *minimas cum fecerit umbras* ejurare, Principi seniori jam facto salubre consilium erit,

rit, tempestivè igitur cibum capiat, nec post
 cœnam quicquam, quod mentem distrahat,
 & implicet sibi deferri patiatur, more Augu-
 sti, qui post cœnam nihil scribere, nec lege-
 re volebat, ut quantum liceret animo curis
 vacuo somno indulgeret, qui senibus maximè
 necessarius est, quàm ulli ætati, ut omnes
 perficiantur coctiones, & corporis siccitati con-
 sulatur, dum somno, & quiete corpora pin-
 guescunt; somnum autem capiat hyemali tem-
 pore præsertim in cubiculo ad meridiem posi-
 to, ut vitales Solis radios excipiat. Nego-
 tia itaque, quæ magis urgeant, diurno tempore
 expedire studeat, & minori, qua licet mo-
 lestia supplicantium necessitates, ac preces
 audiat, non levi quippe incommodo, ac te-
 dio solet esse Principibus quotidie ferè unum-
 quemq; audire, & verborum lenitate dimittere,
 ita ut ab hoc munere non decedat, nisi defati-
 gatus. Egregium sanè est, & memoratu di-
 gnum, quòd de Theodorico Gothorum Rege
 refert Sidonius Apollinaris. *Audit plurima,
 pauca loquitur.* Augustus quoque, ne se multo
 sermone fatigaret, pro more habebat nutus
 adhibere, cum à servis aliquid vellet, sic ad
 Liviam Conjugem codicillos mittebat, Svetonio

Auto-

Autore. Ad valetudinis quoque tutelam symbolum suam conferent varia oblectamenta, sed talia, quæ Principem ætate gravem magis deceant, qualia sunt adesse publicis Literatorum Academiis, philosophicis disputationibus, scenicis operibus, hastiludiis, choreis etiam, interdum juvenes cum puellis decorè saltantes adspectando. Nonnulli propterea in senectute commendant consuetudinem, & colloquia habere cum juvenibus, ut occulto quodam spirituum consortio seniorum mens recreetur. Observatum est senes, qui juvenum frequenti consuetudine oblectati fuerint, ut plurimum longævos fuisse, ut ferunt de Pythagora, Isocrate, Gorgia, & Rhetorum classe, qui in Scholis auditores habebant juvenculos discipulos, ad centesimum usque annum vitæ lineam produxere. Postremò id unum Principes monere lubet, ut si in senectute bona valetudine gaudere velint, Juvenes vitam sobriè traducant; *intemperantia enim in juventute, senectuti bellum indicit.*

CAPUT XII.

De nimia obesitate, & corpulentia Principibus non minùs insalubri, quàm indecora.

SI verùm est quòd dici consuevit, esse modum in rebus, & certos fines, quos ultra citraque rectum nequeat consistere, in studio sanitatis id verissimum esse deprehenditur, ubi enim sanitas modum excesserit, si ita loqui licet, hoc est si ad evexiam, & summum bonitatis apicem devenerit, maximè periclitatur, & ex improvìso graviori lapsu in præceps ruit, qualis observatio factis frequens erat priscis temporibus, cum gymnasticæ studium vigeat, ac præsertim in athleticis corporibus, in quorum gratiam tertium Aphorismum conscripsit Hippocrates, nostra quoque ætate non rarò contingit eos videre, qui ad summam corpulentiam devenerint, subita morte oppetere; commune scilicet eorum est fatum, quæ summam amplitudinem attigerint, ut magnitudine sua laborent, & viribus pereant suis, ut de Romano Imperio

Imperio scriptum legimus siquidem *magnarum inflata crepant*. Huic infortunio obnoxiam esse nimiam corpulentiam satis constat, quam secundum duas tantum dimensiones, latitudinem scilicet, & profunditatem, cum quis debitam longitudinem acquisiverit, fieri manifestum est. In corporibus perfectè sanis, in temperamento sanguineo, rarò autem in temperamento melancholico, & bilioso observatur hoc vitium; est itaque nimia corpulentia, & obesitas boni alioquin, & laudabilis habitus vitiosum productum, ex parum cauto victus regimine. Facilius autem in temperamento sanguineo, quod medium à Medicis dicitur, & cœteris præstat, quàm in reliquis, quæ ab hoc recedunt, nimia corpulentia contingit, quàm in aliis temperamentis, ut in melancholico, & bilioso, in quibus adest venarum latitudo, in temperamento enim sanguineo, succus nutritius dulcis, & butyrosus, carnibus & membranis facilè apponitur, quod in temperamento bilioso, & melancholico non evenit, sanguis enim copiosa bile abundans multas habet particulas acres amaras, quæ non tam facilè in alimoniam cedunt, imò pinguedinem potiùs dissolvunt,

solvunt, & extenuant, quod pariter efficit temperamentum melancholicum atrabile, in quibus adest venarum latitudo, quæ in corporibus gracilibus potissimum observatur. Locus est Hippocratis 3. in 6. Epid. ubi graciles, venosos, iracundos, & epiphlebos appellat, sic pariter Galenus in commento Aphorismi 44. Sectionis secundæ, & in 6. 4., hanc venarum latitudinem cum gracilitate observat, venarum autem angustiam in crassis admodum corporibus.

Qui ergo temperamentum hujusmodi sortiti sunt, sive à primordiis, sive adscititium, ad nimiam corpulentiam magis sunt dispositi, quàm reliqui homines; non negarim tamen mutatione victus, ætatis & loci, posse etiam à gracilitate ad corpulentiam transitum fieri, cum interdum comperti fuerint Juvenes valde graciles, qui in ætate inclinante remissis laboribus otio, & pleniori victui indulgentes, obesi facti fuerint, quod passim in iis animalibus observatur, quæ licet gracilia & emaciata, saginantur, ut boves in stabulis continuò detenti, & aves altilis in aviariis. De nimia corpulentia, & obesitate, & quomodo fiat præter Hippocratem, Avicennam, Gale-

Galenum, aliosque successivè, recentiores quoque satis fusè egerunt, quos inter egregiè & cumulatè Etmullerus in suis Dissertationibus exponit, quomodo interdum fiat nimia pinguedo, & nimia carnositas, ut hac in re non sit quod quis ampliùs desideret circa modum, & causam, tum circa remedia, quæ ad nimiam corpulentiam tollendam conducant.

Nimiæ autem corpulentia, & obesitati magis obnoxii sunt Principes præ cæteris hominibus, tum ob ciborum boni succi quotidianum usum, tum ob illorum corpora minùs exercitata, & vitam inter otium, & Aulæ delitias traductam, ac præsertim si accedat temperamentum sanguineum cum pituitæ subdominio, ut vocant, stomacho satis firmo & valente, eoque si ad id vitium aliqua hæreditaria dispositio præexistat. In quibusdam etenim Principum Familiis observatur diathesis ista, & proclivitas ad pinguescendum, per feminalia principia in posteros propagata. Cautum itaque oportet hac in re esse Principem, licet sanum, & valentem, quavis enim se robustum sentiat, gaudeatque dum videt speciosiore, & coloratiorem

R 2 esse,

esse, suspecta habere debet sua bona, uti monebat Celsus, facile enim subrepat vasorum plenitudo, & obesitas, accrescentibus in dies carnibus, & membranis pingui, & gelatinosa materia, qua saturata est tota massa sanguinea. Cautum pariter oportet esse Archiatrum, nam cum quotidie Principem suum solitus sit invisere, perscèpe non advertit augescentem corporis molem, donec sensibilior facta non fuerit, cui postea propriis remediis tam facile succurri non possit. Ubi ergo gentilitia sit affectio, & inditia pinguescentiæ corporis se prodant, cujus manifesta argumenta ex Statica Sanctorii obtineri poterunt propter pondus adauctum, Medicus Principem suum moneat de hujusmodi affectu sensim, & sine sensu subeunte, ac doceat quæ incommoda, quæ pericula nimiam corpulentiam comitentur, & quàm difficili negotio tollatur ubi advenerit, varia exempla Principum aliorumque hominum nobiliorum præsertim, cum perrarò, & monstro par sit corpulentiam intueri in rusticana gente, in artificibus, nisi forsan aliquando in iis, qui sedentariam artem exercent, quales sunt sutores, & alii hujusce generis.

Nimia

Nimia quoque corpulentia pulchros alioquin homines deformes facit & ingratos, unde mulieres speciosæ, & elegantes, si ad nimiam pinguedinem deveniant, multum de sua speciositate deperdunt, & hominibus parum gratæ, ac præsertim si pinguedo carnositati prævaleat. In hanc rem eleganter ludit Martialis Lib. II.

Habere amicam nolo, Flace subtilem,

Cujus lacertos anuli mei cingant,

Sed idem amicam nolo mille librarum,

Carnarius sum, pinguiarius non sum.

Quædam tamen gentes extant, quibus volupe est mulieres habere præpingues, & mammosas, veluti refert P. Alpinus in Libro de Medicina Ægyptiorum; in qua regione Ars, & modus corpora balneo, frictione pinguefaciendi maximè collitur, idcirco inibi sceminae pinguiissimæ ad Europæorum nauseam reperiuntur. Non levia quoque sunt pericula, quæ nimiam corpulentiam, & obesitatem non raro consequuntur, veluti subitanæ mortes, ex nimia enim humorum copia strangulatur calor innatus, & ob venarum angustiam, circularis sanguinis motus, in quo vita consistit, ex improvisò sistitur. Hinc est, quod obesi
per-

perrarò longævitate gaudeant, satis vulgatum est illud Hippocratis 7. Aphor. *Qui crasso admodum sunt corpore, citiùs intereunt, quàm graciles.* In Athletis, ubi ad summum bonitatis devenissent, credidere Antiqui subitas mortes contingere, eò quia cum in meliùs non possent proficere, necessum foret ut in deterius deciderent; ast vera & germana ratio est, quia arteriæ non habeant in quod sanguinem refundant, cum spacia omnia sint plena carne, & pinguedine, quæ radices, & extremitates quoque venarum comprimendo, elutriationem impediunt, accedente verò ex cibis novo succo nutritio, ventriculi cordis ita opplentur, ut nequeant constringi, unde Lipothymix Syncopes, ac mors tandem subsequitur. Anhelosi præterea, ac suspiriosi esse solent nimis corpulenti, & ad quemcumque motum inepti ob spiritus animales non ita faciles, ad musculorum fibras inflandas, compressis & sepultis nervis in multa pinguedine, veterinosi similiter torpentes sunt, & ad actiones animales minùs prompti, ad ratiocinium, prudentiam, & deliberationem minùs apti, quæ si in Principe contingant, quantum de veneratione apud populos illi dece-

decedit? *Lux sicca, anima Sapientissima*, ajebat Eraclitus, qualis autem est sanguis, tales sunt spiritus, qui dicuntur lux animæ, sanguis in hujusmodi corporibus multa pinguedine saturatus est, unde spiritus, qui ex illo gignuntur, lucidi, ac etherei esse non possunt. His addendum homines obesos infœcundos esse ut plurimum teste Plutarcho 2. Quæst. Con. ob molem enim corpoream minùs apti sunt ad veneream palæstram, præterea in iis genitura frigidior, & mollior est, in gracilibus, in quibus salium copia major est, major quoque depræhenditur salacitas, & fœcunditas. Mulieres, quæ nimis crassæ sunt concipere non possunt, eò quia omentum os uteri illis comprimat scripsit Hippocrates 5. Aphor., sed frequens autopsia ostendit omentum perrarò infra umbilicum extendi, ita ut sterilitas ab alia causa ortum habeat, à nimia scilicet pinguedine, quæ uteri membranis adhereat, ac impedimento sit ne aura seminalis masculina ovarium subeat ad illud fœcundandum. Sicuti in fœminis nimia crassities illas steriles facit, ita in hominibus nimis obesis nimia pinguedo illos infœcundos reddit. Principibus autem optabile esse debet, Li-
beros

beros habere, & successores, quibus traddant imperii habenas, sicuti nihil est, quod subditos mœrore magis afficiat, quàm Principis sui orbitatem videre, norunt enim quales turbæ interdum excitentur, ubi Principatus ad agnatos, eòque magis si ad exteros transeat, multorum animis sub novo Principe ad spem melioris fortunæ erectis, cujus rei plena sunt historiarum monumenta.

Præterea obesitas Principem subditis suis invisum, & odiosum reddit, & cum in publicum procedit, ipsum tacitè irrident, ac sugillant, à populis enim notantur non minùs corporis, quàm animi vitia, ut hanc ob causam variis cognominibus soleant appellari, sic in Caligula, & Germanico crurum gracilitatem, in Julio Cæsare, & Augusto calvitiam scommatibus illudebant, gaudent enim, & gestiunt populi, dum in generoso Principe elegantiam, & decoram speciem adspectant,

Gratior & pulchro veniens in corpore Virtus,
ex adverso deformitas cum ignavia despiciatui est. Sanctium in Hispania Regem, vulgò crassum dictum, ob corporis crassitudinem, historiæ referunt cogitasse de abdicatione à Regno, cum sciret se ob hujusmodi corporis
vitium

vitium populis suis invisum esse, ac propterea Navariæ Regem adiisse, ut ab illius Medico curaretur, ac voti compotem factum ad suos rediisse, & magna lætitiâ ac plausu receptum.

Difficilis curationis in omnibus est nimia obesitas, & corpulentia, in principibus tamen longè difficilior, de hoc enim affectu asseri potest, quod de hydrope scripsit Celsus, quem dixit curari facilius in servis, quàm in liberis, *quibus noxia libertas est*; si ergo in quibusdam curationem admittit corpulentia, non tam facilè suscipiet in Principibus, quibus noxia summa potestas est, cum enim morbus hic famem, sitim, longam patientiam, & mille alia tædia desideret, non tam facilè illis succurri potest. Ne igitur ad hanc calamitatem deveniat Princeps, præcavenda est perniciosa isthæc, quàm indecora affectio, & Medicus sollicitus esse debet, ut venienti morbo occurrat. Remedia igitur, quæ ut plurimum ad curationem conducunt, eadem ad præservationem quoque erunt in usum revocanda. Conveniens itaque diætâ, & rectus usus rerum non naturalium primas tenebunt. Primò igitur quantum consuetis cibis detra-

S hendum,

hendum , tantumdem exercitationi corporis erit adjiciendum , proportionem itaque majoris inæqualitatis debet habere exercitatio ad ciborum assumptionem , ut in hoc casu succrescenti pinguedini obviam eatur . Exercitia erunt eadem quæ superius fuerunt memorata , equitatio , inambulatio , venatus , ludus parvæ pilæ , & alia hujusmodi ; frictiones quoque , sed fortiores & sicciores ad extenuationem conferunt ; frictiones contrarias vires habere scripsit Hippocrates in Lib. de Chirurg. Off. *Frictio multa minuit , moderata crassescit* , quæ de re eleganter Cellus Libro 2. hisce verbis , *Frictione , si vebemens sit duratur corpus , si lenis mollitur , si multa minuitur , si modica impletur* . Alimenta verò sint pauciora , ac non solum tenuia , sed etiam quæ extenuandi vim habeant , cavendum ergo à pinguibus oleosis , summatim à cibis euchymis , qui ad sanguinem in copia uberiori multiplicandum faciunt , convenient itaque alimenta acria salia , quæ pinguedinem absumant & liquent . Multos ad nimiam corpulentiam evectos , solius aceti usu sarcinam illam deposuisse , & macilentos factos fuisse , historiæ referunt , quale exemplum habemus in Famiano Strada de Chia-

Chiapino Vitellio, sic videmus homines, qui acidis delectantur; aut in quibus abundat acidum, quales sunt hippochondriaci, & scorbutici, strigosos esse. Somno quoque detrahendum aliquid, & vigiliis addendum, propterea usui erit decoctum herbæ The, quæ vi exsiccandi, & vigilias inducendi pollere creditur, somno enim pinguescunt corpora, hyeme præsertim, vigiliis autem macrescunt, æstate potissimum. Purgationes quoque institui possunt vere & hyeme, & quantum fieri poterit alvus solutior seryanda. Non alienum quoque erit aliquando vomitum ciere ad pituitosos succos, quibus aqualiculus oneratur evacuandos. Hippocrates in Lib. de salubri diætâ de curandis obesibus hæc habet verba, *Quicumque homines crassi, ac pingues sunt, jejuni vomant à cursu aut ambulatione cita juxta meridiem. Sit autem hemina dimidia byssopi, in aquæ congio contriti, atque hoc ebibat affuso aceto, & adjecto sale quò jucundiùs evadat. Bibat autem primum sensim, ac lentius, postea amplius, & citius; amara quippe, ac salsa, acria, apta sunt ad sanguinis dulcioris crasim invertendam, ac præsertim acida, quæ licet ex sui natura appetitum exacuant succos*

tamen nutritios ineptos reddunt, ut carnibus, & membranis apponantur; sic experimur carnes pullorum, aliorumque animalium aceto maceratas exiguum nutrimentum suggerere. Unicam in die comestionem laudant nonnulli, illam tamen improbat Hippocrates, ait enim homines citiùs senescere. Vidi ego olim Nobilem Virum, qui ut nimiam pinguedinem castigaret semel tantùm in die, & perparcè cibo utebatur, aſt brevi tempore ad talem virium imbecillitatem cum difficili anhelitu devenit, ut paucos poſt annos obierit. Pro potu laudatur vinum oligophorum, à vinis autem generosis, & præſertim dulcibus cavendum, acidula verò, & diuretica erunt utiliora.

CAPUT XIII.

De Præſervatione à quibuſdam morbis, quibus magis obnoxii ſunt Principes.

QUemadmodum Ætates, Temperamenta, Anni tempora, & Regiones ſuos habent peculiare morbos, ita & vitæ conditio, quam quiſque ſortitus eſt, aut ſibi delegit,

legit, suis obnoxia est morbis, uti videre est, in iis, qui Artes quasdam exercent, qua de re egi in meo Tractatu de Morbis Artificum. Arthritis, Calculosa passio, & Colica, tres sunt Affectus, seu potius tortores, qui in ordine Procerum, ac in Principibus præsertim tyrannidem suam exercent, quales affectus multam habent inter se cognationem, ut non rarò in eadem persona mixtum imperium obtineant. Quidam Literatus calculosa passione laborans, apud Beverovicium de Cal. Ren. & Vess., ad amicum scribens podagra tentari solitum, illum Cognatum vocabat, eò quòd duabus sororibus, Podagræ nimirum & Arthritidi ambo nupsissent, imò interdum fieri, ut uxor unius ad alterum sine adulterii suspicionem accederet. Ex eadem materia, succo scilicet petrescente, quem suggerunt alimenta, è vasis sanguineis in articulos, & Renum substantiam refuso, sicuti etiam ab eadem causa efficiente, acido nimirum tartaream materiam coagulante Arthritidem, & Lithiasim fieri, communis ferè est Scriptorum consensio, ut hic locum habeat illud Hippocratis in Libro de Flatib. *Morborum omnium unus & idem est modus, locus verò ipse eorum* disse-

differentiam facit. Colica similiter, quæ ab acido, intestinorum membranas pungente potius, quàm à flatu distendente fit, multam cum prædictis affectibus habet affinitatem, immò persæpè observatum est, Colicam transire in Arthritidem, & Arthritidem in Colicam. Locus est egregius Hippocratis in Libro de humoribus hisce verbis. *Cui intestinum in dextra parte dolebat, & articulari morbo correptus est, quietior erat, postquam autem hic curatus fuit, magis dolebat, quam sententiam pariter repetit 4. in 6. Epid.*

Congeneres itaque esse hos memoratos affectus, sat manifestum est, ac Nobiles Viros, & Principes potissimùm illis infestari, varias quidem ob causas, nimirum ob intemperantiam in victu, & vitam desidiosam, sed potissimùm ob vina meraciora quibus se proluunt; quare non immeritò Poetæ Bacchum Podagræ Parentem, & Venerem Matrem finxere. Profectò cum in vinis generosioribus multum insit materiæ tartareæ, & acidi volatilis, hoc est totum illud, quod ad Lithiasis, & Arthritidis genesim requiritur, mirum non est, si ex continuò, & immodico illorum usu, Renibus ob vasorum angustiam, & arti-

articulis quoque multum materiæ lapidificæ affigatur, & concreascit, unde est, quod egregii vini potiores, calculo Renum, & arthriticis doloribus, malè mulctari soleant, sic de Ennio Poeta scripsit Q. Serenus,

*Ennius ipse Pater, dum pocula siccant iniqua,
Hoc vitio tales fertur meruisse dolores.*

Frequens observatio est, Podagram, & Nephritidem, labem hæreditariam esse, quæ ad longum tempus in familiis perseverat, ac potissimum in Principibus, quibus commoda omnia, & incitamenta suppetunt ad vitam minus sobriè agendam, illis propterea, quàm cæteris magis familiares sunt tales affectus, dum eodem penè vitæ genere utuntur, quo Parentes ipsorum usi fuerint.

Quoniam autem hic agitur de parte præservatrice, non de curatrice, Archiatri munus erit Principem suum monere, ut hospites hujusmodi tam infestos, ab Aula quantum possit arceat, ubi enim semel fuerint admissi, ac ad aliquod tempus enutriti, non tam facile postea erit illos dimittere, nec adeò tutum, Podagram præsertim, cujus violenta expulsio, graviores morbos solet accersere. Jus quidem habent Principes, ut à suis Medicis ab hujusmodi

modi affectibus præservationem exigant, nequaquam verò curationem, sunt enim de illorum genere, qui, ut ajebat Hippocrates, cum ægro commoriuntur, & quò magis veterascunt, eò magis desæviunt. Sic calculosus quidam apud laudatum Beverovicium, senex jam factus de suo statu sic conquerebatur, *Fæminæ sterilescunt ætate, me senectus fecundiorum reddit, aut enim pario, aut parturio, quod si parum favente Lucina niti cœpero, actum de me puta.*

Ad obtinendam igitur prophylaticen, convenienti diæta, & recto rerum non naturalium usu erit procedendum, talia itaque sint alimenta, quæ si corpus sit benè constitutum, alant quidem, sed non impleant, nec extenuent, habita semper ratione ad ætatem, anni tempus, & consuetudinem quoque, nam si antea plenior fuerit victus, & multiplex, ad parciorum & simpliciorum victum paulatim erit transeundum. A' crassioribus cibis, & difficilis coctionis, de quibus actum est superius, in primis cavendum, ubi enim stomachus à munere suo aberraverit, justa & conveniens partium crassiorum chyli secretio in intestinis fieri nequit, unde sequitur, quòd partes impuriore, quæ per alvum
erant

erant secernendæ, p̄r lacteas in massam sanguineam irrepant, & renibus ac articulis materiam morbificam suggerant. Quoniam autem nihil est, quod Principum Menfas magis exhilaret, quàm fructuum diversi generis elegans apparatus, cavendum præcipuè ab acidis, & immaturis, & qui ortum habuerint in collibus & locis saxosis, multum enim tartarei succi continent, ut in quibusdam ex his, veluti in piris granula quædam saxosa in ipsa masticatione observentur. Tachenius in Lib. de Morb. Princ. Pod. esum pomorum improbat, ob eorum facilem, ad acidum conversionem, & putrescentiam. De pomis hæc habet verba Hippocrates 3. de Diætâ n. 5. *Poma fortiora sunt, quàm pro humana natura, melius est igitur à pomis abstinere; revera uti observat Martianus in hujus loci commento, poma nisi cum reliquis cibis benè commansa fuerint, & benè permixta, in stomacho ægrè coquantur, & qualia fuerint assumpta egeruntur.*

Quoad potum à vinis meracioribus abstinendum, ut quæ in sinu suo multum tartari recondant, qualia sunt quæ è locis petrosis habentur, illa enim potius convenient, quæ

T

cam-

camporum planities subministrat, & sacco percolantur, uti superiùs diximus, erunt aptiora, ut quæ tartari exiguam portionem habeant. A vinis quoque tenuioribus cavendum, error enim non levis persæpè ab illis, qui Podagra, & Nephritide tentantur committi solet, nam cum timeant usum vini generosioris, putant sibi licere vina tenuia, quantum volunt bibere, quod in Podagra Joannes Crato damnabat Lib. 2. Conf. Helmontius in Volupe Viv. Etmullerus de Vegetab. & alii qui vina tenuia improbant, quæ acidum multiplicando colicos dolores, nephriticos, & arthriticos apta sint producere; Præstabit igitur modico vino uti generoso, sed aqua diluto, quàm vinis tenuibus, & acidis, quæ cum diuretica sint, hoc nomine suspecta esse debent, humores enim ad eam partem, quam præservare volumus, velle deducere, sanum profectò consilium non est. Non minor quoque cautio adhibenda circa usum aquarum naturalium, non solùm pro diluendo vino generosiori, sed etiam pro ciborum coctione, non rarò enim in aquis continetur materia lapidifica. Inter aquas simplices pro communi usu laudatur
aqua

aqua Nuceriana , quam Principes , & Nobiles Viri ab ipso fonte curant ad se deferri , cui nullatenus concedunt aquæ Fontium Mutinensium , de quorum admiranda scaturigine , & præstantia Tractatum olim conscripsi.

Corporis porrò exercitatio conveniens , ad prædictos affectus præcavendos magnum erit remedium , cujus veritatis amplum testimonium præbent rusticanæ gentes , & urbani Artifices , in quorum casis semel tantum dicitur habitasse podagra . Celebris est Cœlii Secundi Curionis de Aranea , & Podagra Apologus , quem fusè describit Gaspar à Rejes in Cam. Elys. Quæst. 88. Cum Aranea peregrè proficisceretur , illi comitem se junxit Podagra , quæ vespertino tempore adventante , cum progredi non posset , in tugurium pauperis cujusdam divertit , Aranea verò ulterius progressa , amplam & magnificam domum ingressa est ; altera die cum rursus ambæ convenissent , de suis hospitibus valdè conquestæ sunt , Aranea quod ne filum quidem ducere potuerit , & scôpis à servis fugata vix periculum evaserit , Podagra verò , quod hospitem rudem , & asperum reperiisset , pro cibo pultem , pro potu vappam , & pro culci-

tra grabatulum durum , ut noctem prorsus infomnem traducere illi necesse fuerit , quare hospitium ad invicem imposterum commutare statuerunt , Aranea ut in pauperum tabernis hospitaretur , Podagra in Palatiis regumque Turribus . Tanta est vis exercitationis , ut etiam sine frugali victu , quem procul dubio servare non possunt , qui propter egestatem perpetuis laboribus sunt addicti , ut pravi humores , qui ad alendam podagram , & nephritidem apti essent , per sudorem , & ambitum corporis excernantur . Moderatio quoque circa aliarum rerum non naturalium usum erit adhibenda , Somno nimis indulgere molli- bus in culcitris , renibus certè non adeò confert . Alvum mollem quantum licebit servare , bonum erit , expedit enim solutiorem esse , quàm nimis adstrictam , ne primæ coctionis excrementa ferantur in massam sanguineam , & exinde ad renes , & vesicam ; usurpare hinc liceat Plautinum illud , *Nolo ad vesicam quid eat , in ventrem volo* .

Purgationes etiam interdum instituere , & sanguinem mittere , non abs re fuerit , si humorum redundantia signa apparuerint , cum non tam facilè sit intra sobrietatis limites eos
con-

continere, quibus omnia fortunæ bona suppetunt. Quibus convenit venæ sectio, vel purgatio, hos Verè purgare, vel venam secare oportet, aiebat Hippocrates 6. Aphor. 47., in cuius Aphorismi expositione hæc habet verba Galenus. Nos plurimos ita servamus sanos, qui longo ante tempore, singulis annis morbis capiebantur. Sed & podagram, & morbum articulare adhuc incipientem, & nondum poros circa articulos facientem, ex tali evacuatione, multis jam annis fieri probibimus. Hisce igitur remediis, quæ fuere proposita præsertim sperare licet à tam diris morbis, qui Principibus præsertim tam malas cruces figunt.

CAPUT XIV.

*De Regimine Valetudinis Principum
In Militari Expeditione,
& Castris.*

QUoniam Principibus non licet esse in terris adeò felices, ut pace perpetua ævum traducant, ac illis interdum non sit necesse, Aula relicta militarem aliquam

quam Expeditionem capescere, sive ad hostes è finibus suis propulsandos, sive ad ea, quæ sui juris sint armis vindicanda, magnum propterea Medicis, qui ut moris est, illos comitantur onus incumbit, ut Principis sui valetudinem ab iis, quæ facili negotio possint illam labefactare, sartam tectam tueantur.

Duo præcipuè sunt, quæ graves fanitati offensas possunt inferre, insolita vivendi ratio, & animi sollicitudo; neque enim fieri potest, ut quamvis magno apparatu procedant Principes, secum vehendo, ea quæ ad vitæ commoda videntur magis necessaria, quin interdum quædam occurrant, quæ provideri & caveri non possint, ex quibus consuetus vitæ ordo, ac tenor non pervertatur. Bellorum autem eventus, cum ut plurimum in arbitrio fortunæ, seu ut rectius loquar, in Divina potestate sint positi, licet omnia summa prudentia, & consilio fuerint disposita, nequit Princeps, quem rerum omnium conscius esse oportet animum curarum molestia vacuum habere, nec somnum quamvis in mollibus stratis adeò quietum captare. Sic apud Virgilium magnanimus illæ Æneas,

Tristi

. *Tristi turbatus pectora bello*

Procubuit, seramque dedit per membra quietem.

Aeris primò itaque ratio habenda est, ut purior qui sit in castris deligatur, in quo Princeps degat procul à vallibus, & aquis stagnantibus, præcipuè si de arce aliqua obsidenda agatur. Solent enim, qui de proxima obsidione suspicantur, si flumina habeant vicina, effractis aggeribus, campos circum jacentes inundare, ut hostes quantum possint arceant, contra quos aer impurus militet. Sic olì Neapolis à Gallici exercitus obsidione soluta est ex aquis stagnantibus per æstatem corruptis, exercitu magna ex parte absumpto, ac tandem Lotrechio ipso ductore extincto. Morbi castrenses pessimæ alioquin naturæ, qui ubi grassari incipiunt, magnos exercitus non solum decimare, sed interdum penitus delere visi sunt, tribus ut plurimum causis originem acceptam referunt, aeri nimirum vitiato, aquis corruptis, & pravis cibis; hinc malignæ febres, & dysenteriae vulgò castrenses, cujus rei apud Scriptores funesta extant exempla, quæ referre longum esset. Non minùs ergo ab aeris inquinati, quàm ab hostium insidiis securum esse necesse est

est locum in quo Principis persona moratur, neque castris ubi gregarii milites degunt ita proximum, ut gravem illam mephitim ab iis exhalantem recipiat. Apud Judæos ex legis edicto mundities in castris maximè præcipiebatur, illis enim vetitum erat, ne intra castra alvi fœces redderent, sed extra ipsa facto foramine in terra in illo ventrem exonerarent, ac operirent; tenebatur propterea quilibet miles gestare ad latus paxillum acuminatum, quod apud Turcas in usu esse memini me legisse, in quorum castris mundities maximè colitur, in cujus gratiam cuique militi una cum victu necessario suppeditatur quoque saponis portio, ut corpora à sordibus, quàm maximè repurgata habeant. Placet hic Deuteronomii verba 23. Capitis apponere. *Habebis locum extra castra, ad quem egredieris ad requisita naturæ, & habebis paxillum cum armis tuis, & egesta operies, quò relevatus es.*

Non minor diligentia est adhibenda, ut aquarum bonarum copia è fontibus, seu puteis, & fluminibus laudatæ bonitatis præstò sit pro pane laborando, coquendis cibis, & frigefactoriis potionibus per æstatem paran-

parandis , vinisque generosioribus diluendis ,
 imò ubi castra transferre liceat , & longo
 itinere sit procedendum , consultum erit in-
 ter commeatus , & ea quæ ad victum sunt
 necessaria aquam in vitreis vasis diligenter
 asservatam pro persona Principis deferre ,
 tanti enim facienda est illius bona valetu-
 do , quanti spes victoriæ , & fortunati even-
 tus , Principe enim incolumi , & benè valen-
 te mens omnibus una . Cæterùm hac in re
 tanta semper esse non potest providentia , &
 consilium , ut cum suis copiis ductores siti ,
 ac fame aliquando non premantur . Cato
 Uticensis in magna illa bellorum civilium tempe-
 state Pompeii partes secutus , cum esset in Lybia
 cum suo exercitu , magna aquæ inopia labo-
 ravit , adeò ut milites in siticulosa illa regio-
 ne præ intoleranda siti perirent ; fortè au-
 tem à loci scrutatoribus reperto lacu , sed
 à turba serpentum , qui eò se conferebant
 ad sitim levandam circum obseffo , exhor-
 rebant milites illius aquæ potum , tanquam
 veneno infectæ , quod cum rescisset Cato eò
 accurrens , suos adhortari cœpit , ut ex il-
 lius aquæ potu , tanquam innoxio sitim re-
 stinguèrent , sic autem apud Lucanum , non

solùm tanquam Philosophus , sed tanquam
nostrorum temporum peritus Medicus milites
alloquebatur ,

*Ne dubita miles tutos haurire liquores ,
Noxia serpentum est admixto sanguine pestis ,
Morsu virus habent , & fatum in dente mi-
nantur ,*

*Pocula morte carent , dixit , dubiumque venenum
Hausit*

Memoratu quoque dignum est , quod Bruto
post dictatoris cædem contigit , hic enim , ut
in 6. Quæf. Con. Plutarchus , Dyrachio Apol-
loniam media hyeme per altas nives conten-
dens , bulimia , hoc est canina fame premi
cœpit (cujus affectionis causa creditur à Me-
dicis longum iter habere per nives) ut animo
deficeret , & qui comeatus portabant longè
adessent , milites Ducis commiseratione ducti
ad Civitatis muros accurrere panem ab hosti-
bus postulantes , quem cum ipsi promptè &
liberaliter indulgissent Brutum refecerunt , qui
postea Urbe illa potitus , magna humanitate
erga cives in deditionem acceptos est usus .
Cum autem in castris non sint quærendæ ma-
gnæ delitiæ ut in Aulis , sed tolerare oport-
teat , æstus , frigus , ventorum injurias , &
vigi-

vigilias , multaque alia incommoda , subitas fugas etiam interdum , si cogat necessitas , idcirco Principem assuescere necesse est ad horum omnium tolerantiam , ut ad subitas mutationes minus patiatur sanitas , quotidiana itaque corporis exercitia convenient , uti equitare intempestivis horis etiam , deambulare castra invifendo , & sub dio potiùs , quàm in tabernaculis diem traducere , sic enim paulatim confirmabitur corpus ad tolerandos labores , & aeris , atque ventorum injurias . Non desunt Regum & Imperatorum exempla , qui licet in Aulis molliter enutriti , diuturna assuetudine corpora sua durarint ad quoscumque militaris disciplinæ labores tolerandos , sine valetudinis injuria non secus , ac gregarii milites . Henrici Quarti Galliarum Regis , qui sua virtute , & longa patientia , modò victor , modò victus , Regnum tandem sibi comparavit , fortitudinem & corporis robur Galli ipsi admirantes , Regem ferreum habere se prædicabant . Non absimile exemplum nuper vidimus in Regia Celsitudine Serenissimi Ducis Sabaudia , qui non minus corporis , quàm animi viribus , gallici exercitus ferro & igne cuncta devastantis impetum ad

plures annos sustinuit, ac tandem in Regiæ suæ obsidione, noctu diùque vigil huc & il-
 luc discurrens ad eludendos hostium conatus,
 quietem nescivit, donec fugatis hostibus, ur-
 bem suam obsidione solutam fortis & valens
 adspexerit. Quando igitur in castris tam e-
 xactum vitæ tenorem servare ferè impossibile
 est, non debet tam arctis Medicorum legibus
 obligare se Princeps, sed uti monet Celsus
*varium vitæ genus habere, quiescere interdum,
 frequentius exerceri, interdum in convivio esse,
 interdum abstinere, modò plus justo, modò non
 amplius assumere, temperantia attamen nun-
 quam ableganda, à nimia enim ciborum co-
 pia, & satietate cavendum, & à vini mera-
 cioris usu, siquidem cum per æstatem milita-
 res expeditiones fieri soleant, & principalio-
 ra opera, vina generosa largiùs epota, ad
 valetudinem potiùs infirmandam, quàm con-
 firmandam erunt idonea; non malè propte-
 rea Plato in Libro de Legib. (quem locum
 citat Gall. Lib. quod Ani. Mores seq. Corp.
 Temper.) vini usum vetabat in castris, & iis
 potissimum, qui in imperio essent constituti.*
 Cum autem corporis otio interdum, ut in
 longis obsidionibus, indulgere liceat, animi
 oble-

oblectamenta non erunt omittenda , ut quæ ad valetudinem fervandam non parum conducant , omnia enim sive bona , sive mala corripuant ab animo in corpus , uti agebat Plato in Timæo , talia verò sint oblectamenta , quæ Principem sapientem magis deceant , veluti colloquia cum doctis , & literatis Viris , quos secum adduxerit , lectio librorum diversi generis , sed optimum erit legere historias tum veteres , tum novas , ex quibus multum voluptatis , & eruditionis capiet . Sacras quoque literas legere , uti libros Regum erit per utile , lectio pariter librorum de re militari , de morali Philosophia , optima suggerent documenta . Augustus , qui Principibus tum pace , tum bello egregium est exemplar , in castris apud Mutinam legere , scribere , ac declamare pro more habebat , referente Suetonio . Sic Julius Cæsar curis militaribus , rerum naturalium , & cœlestium præcipuè contemplationem intermiscebat , sic apud Lucanum de seipso loquebatur ,

. *Media inter prælia semper*
Stellarum Cœlique plagis , superisque vacavi ,
 alea quoque interdum ludere cum suis intimioribus , utilitati erit ad animum à curis gravioribus

vioribus avertendum , sicque varios fortunæ
 lusus condiscere. Memoratu dignum est, quod
 de Theodorico Gothorum Rege refert Sido-
 nius Apollinaris , de illo enim Rege , quo-
 tiescumque cum primoribus Aulæ luderet, Scrip-
 tor hæc habet verba. *Cum ludendum est , re-
 giam sequestrat tantisper gravitatem , in bonis
 jactibus tacet , in malis ridet , in neutris irasci-
 tur , in utrisque philosophatur .* Is atque aliis
 oblectamentis animum alevet , & ad omnes
 casus se componat , sciatque generosi Princi-
 pis esse agere , & pati fortia.

F I N I S .

INDEX CAPITULUM.

- Cap. I. *Ad publicam felicitatem plurimum conferre bonam Principis Valetudinem; ideòque peculiari diligentia custodiendam.* pag. 1.
- Cap. II. *Qualis debeat esse Medicus, cui verè Archiatri nomen conveniat; quidve in Principis Persona desideretur.* pag. 6.
- Cap. III. *Aeris Naturam, & supra Viventium corpora potestatem, nulli etati magis innotuisse, quàm nostræ, rectum propterea illius regimen pro sanitatis tutela, instituendum.* pag. 20.
- Cap. IV. *Non benè inter se convenire Principum mensas, & bonam Valetudinem; victu parco & simplici facilè obtineri sanitatem cum longævitate; quid sit cibi attritio in stomacho apud Galenum exponitur; neminem in seipso, etiamsi caveat, determinare posse justam cibi mensuram.* pag. 34.
- Cap. V. *Cibaria, quæ ad bonam Valetudinem sunt minùs apta, Principibus magis usui esse; de cibis primæ, & secundæ mensæ quædam adnotantur; quid sit apud Hippocratem, carnes esse leves ad stateram, quid apud Aristotelem vinum ethicum.* pag. 45.
- Cap. VI. *Nemini magis, quàm Principi pro conservanda*
Vale-

Valetudine necessariam esse quotidianam corporis exercitationem . pag. 63.

Cap. VII. *Regulam Inversam Somni, & Vigiliarum, Principum Aulis valdè familiarem, ad tuendam valetudinem minimè aptam esse . pag. 77.*

Cap. VIII. *Excretionum naturalium, quæ reliquæ sunt coctionum in nostris corporibus rationem habendam, ut ritè fiant, ac ne una alteri impedimento sit . pag. 88.*

Cap. IX. *Ex nulla re magis, quàm Animi affectibus periclitari Principum Valetudinem, nihilque esse, cui minus succurrere possit Ars Medica . pag. 96.*

Cap. X. *Quale debeat esse in Principibus Literarum Studium, ne bonæ valetudini inferatur noxa . pag. 104.*

Cap. XI. *Quale esse debeat in senili ætate Valetudinis regimen . pag. 117.*

Cap. XII. *De nimia obesitate, & corpulentia Principibus non minùs insalubri, quàm indecora . pag. 128.*

Cap. XIII. *De Præservatione à quibusdam morbis, quibus magis obnoxii sunt Principes . pag. 140.*

Cap. XIV. *De Regimine Valetudinis Principum in Militari Expeditione, & Castris . pag. 149.*

*Parvitas negotiorum, et de rebus, et personis, et
monetis, pag. 65.*

*Cap. VIII. De rebus, et personis, et
monetis, et de rebus, et personis, et
monetis, pag. 65.*

*Cap. VII. De rebus, et personis, et
monetis, et de rebus, et personis, et
monetis, pag. 65.*

*Cap. IX. De rebus, et personis, et
monetis, et de rebus, et personis, et
monetis, pag. 65.*

*Cap. XI. Quale esse debet in fidei etate Palatinus
genua, pag. 117.*

*Cap. XII. De rebus, et personis, et
monetis, et de rebus, et personis, et
monetis, pag. 122.*

*Cap. XIII. De Trecentis, et de quibusque moribus, et
de rebus, et personis, et monetis, pag. 127.*

*Cap. XIV. De rebus, et personis, et
monetis, et de rebus, et personis, et
monetis, pag. 132.*

